

Vilniaus universitetas
Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Politikos ir medijų studijų programa

SOLVEIGA ČERNIAUSKAITĖ

II kurso studentė

**ROMŲ ETNINĖS GRUPĖS REPREZENTACIJOS INTEGRACIJOS
DISKURSE LIETUVOJE 2015–2020 m.**

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

Darbo vadovė: prof. dr. Dovilė Jakniūnaitė

Vilnius,
2021

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė)

.....

(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

Patvirtinimas apie atlikto rašto darbo savarankiškumą

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „Romų etninės grupės reprezentacijos integracijos diskurse Lietuvoje 2015–2020 m.“ yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Vardas, pavardė

(parašas)

Bibliografinis aprašas

Černiauskaitė, S. Romų etninės grupės reprezentacijos integracijos diskurse Lietuvoje 2015–2020 m. Politikos ir medijų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė prof. dr. D. Jakniūnaitė. – V., 2021. – 61 psl.

Reikšminiai žodžiai: romai, integracija, integracijos diskursas, kritinė diskurso analizė, reprezentacijų analizė, romų reprezentacijos.

Šiame darbe yra nagrinėjamos romų etninės grupės reprezentacijos integracijos diskurse 2015–2020 m. Atspirties tašku šiam tyrimui tampa prielaida, kad integracija taip pat konstruoja savitą pasaulio vaizdinį, kuris yra medijuojamas visuomenei. Taip pat yra remiamasi kitų Europos šalių akademiniais darbais, kuriuose pastebima, kad romų integracijos diskurse itin dažnai pastebima šios etninės grupės segregacija.

Remiantis kritine diskurso analize yra tiriamas integracijos diskursas, analizuojant 2015–2020 m. romų socialinės įtraukties projektus, pasitelkiant įvairaus mišrumo šaltinius – leidinius, filmus, komiksus, įrašus socialiniuose tinkluose ir kitus. Siekiant atpažinti reprezentacijas ir jų konstravimą yra remiamasi Stuart Hall, Edward W. Said apibrėžtomis reprezentacijų sistemomis, taip tiriant integracijos diskursą, kreipiamas dėmesys ir į multikultūralizmo teoriją. Galiausiai yra išskiriami septyni reprezentacijų tipai, kurie analizuojami sąveikoje su diskursu.

Turinys

Įvadas.....	6
1. Teorinis pagrindas	13
1.1 Multikultūriškumas, etninės mažumos ir integracija.....	13
1.2 Reprerentacijų sistema ir jos konstravimas.....	17
1.3 Orientalistinis požiūris.....	20
2. Romų reprerentacijos integracijos diskurse	23
2.1 Tyrimo metodas	23
2.2 Romai kaip kiti	28
2.3 Romai kaip iššūkis.....	30
2.4 Romai kaip aplinkybių aukos	33
2.5 Romai kaip Lietuvos piliečiai.....	35
2.6 Romai kaip (savi)izoliuota grupė	38
2.7 Romai kaip engiama grupė	40
2.8 Romai kaip egzotika	44
Išvados.....	48
Literatūros šaltiniai.....	52
Literatūra	52
Šaltiniai.....	56
Summary.....	59
Priedai.....	61

Įvadas

„Truputį reikia tik pastumti žmogų į tinkamą pusę, kad jis pradėtų kažką daryti“¹ – sako romas Romanas Beresnevičius, kuriam darbą pavyko rasti dėl iniciatyvos „Dirbkime kartu su romais – naujos darbo galimybės ir iššūkiai“. Žiniasklaidoje galima pastebėti vis protarpiais atsirandančių sėkmingų romų integracijos pavyzdžių, kurie yra it gryno oro gurkšnis bendrai gana negatyviai ir rigidiškai romus reprezentuojančios spaudos kontekste. Dalis šiuolaikinių tyrimų, susijusių su romų integracijos klausimais, nurodo, kad šios grupės integracija greičiau suponuoja primetamą romų bendruomenės prisitaikymą prie daugumos, o ne bandymus peržiūrėti ir pertvarkyti kolektyvinius minties ir politinių veiksmų modelius, vedančius į nuolatinį marginalinių grupių formavimąsi ir atskirtį.² Todėl kyla klausimas, ką ir į kokias puses bando pastūmėti integracijos procesas Lietuvoje?

Romų etninė grupė³ – tai viena iš Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų grupių, kuri šalies teritorijoje yra fiksuojama nuo XV a. vidurio⁴. Nors romai Lietuvos istorijoje minimi kelis šimtmečius ir jau dvi dešimtis metų yra gana daug institucijų dėmesio bei pagalbos sulaukianti kitataučių bendruomenė, vis dar išlieka Lietuvos gyventojų nepalankiausiai vertinama etnine grupe. Apklausų duomenys žymi, kad visuomenės požiūris į šią bendruomenę kinta itin lėtai⁵. Reaguojant į tokius duomenis, bylojančius apie vis dar tebesamą diskriminaciją romų atžvilgiu, ir siekiant sumažinti šios etninės grupės narių atskirtį, didelis institucijų dėmesys yra skiriamas įvairioms integracijos iniciatyvoms. Šių pagalba bandoma pakeisti ypač negatyvų visuomenės požiūrį į romus, laužyti jau egzistuojančius stereotipus: pavyzdžiui, parodyti romus iš kitokios nei žiniasklaidoje įprasta (nedirbantys, vagiantys, pasyvūs visuomeniniame gyvenime, prekiaujantys narkotikais ir t.t.) perspektyvos bei palengva šalinti romų diskriminacijos apraiškas.

Panašių stereotipų romų etninė grupė yra lydima bene visos šalyse, kuriose gyvena, tad Europoje integracijos priemonės romų atžvilgiu yra įprasta praktika nuo paskutinio praėjusio amžiaus dešimtmečio. Sekdamas kitų Europos sąjungos šalių pavyzdžiu, nuo 2000 m. Lietuvos

¹ Izabelė Švaraitė, „Romų nedarbą lemia ne kilmė, bet socialinės aplinkybės“, 2019 m. rugsėjo 16 d., <<https://manoteises.lt/straipsnis/romu-nedarba-lemia-ne-kilme-bet-socialines-aplinkybes/>>, [žiūrėta 2021–04–20].

² Mihai Surdu, *Those Who Count: Expert Practices of Roma Classification*, Budapest: Central European University Press, 2016, 17.

³ Šiame darbe terminai „romų etninė grupė“, „romų grupė“, „romų bendruomenė“ ir „romai“ vartojami sinonimiškai.

⁴ Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Romai“ <<http://tmde.lrv.lt/lt/tautiniu-mazumu-kulturos-centrai/tautines-bendrijos/tautiniu-mazumu-organizacijos/romai>>, [žiūrėta 2021–04–07].

⁵ Lietuvos socialinių tyrimų centras, „Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakyto atliktos visuomenės nuostatų apklausos 2020 m. rezultatai“, 1-5, <<http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2021/01/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklausa-rezultatai-2020.pdf>>, [žiūrėta 2021–04–07].

Respublikos Seimas įtraukė romų integracijos klausimus į savo darbotvarkę, o kartu ir į viešąjį diskursą. 2015 m. buvo parengtas romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų planas, įgyvendinant 2011 m. balandžio 5 d. Europos Komisijos komunikatą „Dėl Europos Sąjungos romų integracijos nacionalinių strategijų plano iki 2020 metų“. Vadovaujantis šiuo projektu siekiama didinti tiek romų vaikų, tiek suaugusiųjų ugdymą, sveikatos apsaugos prieinamumą, įsitraukimą į darbo rinką⁶. Nors, kaip jau minėta anksčiau, visuomenės apklausose požiūris į romų grupę nekinta jau ilgą laiką, 2019 m. Europos komisijos ataskaitoje yra pastebima, kad romų integracija Lietuvoje yra veiksminga, ypač švietimo ir įdarbinimo srityse.⁷ Teigiami pokyčiai sufleruoja, kad bent jau pastarosiose integracijos srityse turėjo įvykti ir greičiausiai tebevyksta diskursyvinis pokytis. Šis numatomas kismas kviečia nagrinėti integracijos priemonėmis steigiamą požiūrį į romų etninę grupę socialinės įtraukties klausimais Lietuvoje.

Didžioji dalis Lietuvoje publikuotos **ankstesnės akademinės literatūros bei tyrimų**, susijusių su romų etnine grupe, analizuoja diskriminacijos apraiškas įvairiose žiniasklaidos priemonėse, neapykantos kalbą viešojoje erdvėje ir romų stereotipizaciją. Be to, gausu sociologinių darbų apie romų socialinę padėtį ir iššūkius Lietuvoje. Pastarojo dešimtmečio tyrimai yra labiau orientuoti į paskiras romų bendruomenės dalis – moteris ir vaikus, tai yra grupes, kurios yra bene labiausiai marginalizuojamos sistemoje. Pavyzdžiui, Virginijos Šidlauskienės bei Rasos Pocevičienės atliktame tyrime teigiama, kad romės darbo rinkoje susiduria su daugialype diskriminacija, besireiškiančia lyties ir etniniu pagrindu.⁸

Gabrielė Račkauskaitė savo tyrime taip pat apžvelgia romų vaikų integraciją švietimo sistemoje. Tyrime nurodoma, kad pagrindinė sudėtingo romų įsitraukimo į švietimo sistemą priežastis yra mokyklos lankomumas. Išskiriamas Ukmergės mokyklų atvejis, kuriame galima pastebėti

⁶ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. sausio 29 d. įsakymu Nr. IV-48 „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6caa6010a8cb11e4a854e1c2026e476c/rpBnEixRmj>>, [žiūrėta 2021-04-07].

⁷ European Commission, „Communication from The Commission to The European Parliament and The Council Report on the implementation of national Roma integration strategies – 2019“, <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/swd2019-320-final_report_on_the_implementation_of_national_roma_integration_strategies_en.pdf>, [žiūrėta 2021-04-07].

⁸ Virginija Stefanija Šidlauskienė ir Rasa Pocevičienė, *Socialiai jautriausių moterų grupių situacija diskriminacijos kontekste: požiūrių tyrimas*, Vilnius: BMK Leidykla, 2015, 19, <<https://gs.elaba.lt/object/elaba:11697947/>>, [žiūrėta 2021-04-07].

sėkmingų integracijos rezultatų. Pavyzdžiui, romų vaikams yra užtikrinama pagalba ir dėmesys bei yra išlaikomas glaudus ryšys tarp romų bendruomenės, mokyklos bei savivaldybės.⁹

Vita Kontvainė savo disertacijoje tyrinėja ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš mokyklų priežastis. Pasak autorės, pagrindinės priežastys yra susidūrimai su sunkumais mokyklose ir tinkamos pagalbos laiku negavimas, problemos marginalizavimas etniniu pagrindu ir nelygios romų vaikų galimybės dalyvauti ugdymo programoje.¹⁰ Švietimo sistemą kiek iš kitos perspektyvos tiria Akvilė Naudžiūnienė. Disertacijoje ji nagrinėja tautinių mažumų naratyvus mokyklinėje istorijos programoje 1918–2018 m. Tyrėja atskleidžia standartiškai homogenišką ir stereotipuotą romų etninės grupės paveikslą mokyklinėje literatūroje.¹¹

Jūratė Kavaliauskaitė straipsnyje, apžvelgdama romų bendruomenę supantį diskursą viešojoje erdvėje, pabrėžia, kad romų bendruomenė yra laikomi aktyvia grėsme. Nurodomos dvi viešojo diskurso kryptys romų atžvilgiu: žiniasklaidoje romai reprezentuojami kaip už visuomenės ribų egzistuojanti grupė, kuriai būdingas nuolatinis stereotipizavimas, tačiau taip pat šie yra kriminalizuojami bei laikomi aktyvia grėsme.¹² Autorė taip pat pastebi, kad dėl vyraujančių neigiamų nuostatų teigiamos socialinės integracijos priemonės pakeičiamos neigiamu stebėjimu, prisijaukinimo ir geto pritaikymo praktika, šiuo būdu perkeliama socialinių klausimų našta ant pačios mažumos bendruomenės pečių.¹³ Galime pastebėti, kad dauguma ankstesnių tyrimų Lietuvoje nagrinėja romų etninės grupės patiriamus sunkumus ir jų socialinės atskirties priežastis. Tyrimuose daugiausia apžvelgiama esama etninės grupės padėtis visuomenėje ir jos reprezentacijos viešojoje erdvėje ir žiniasklaidoje.

Šis darbas, kuriame remiamasi jau minėtais ankstesniais akademiniais darbais, yra skirtas dar anksčiau Lietuvoje nenagrinėtam **tyrimo objektui** – romų integracijos diskurso, besireiškiančio per socialinės įtraukties priemones, analizei. Integracijos diskursu šiame darbe yra laikoma kalbinių ir

⁹ Gabrielė Račkauskaitė, „Vietinių romų integracijos priemonių suderinamumas su romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 veiksnių planu ir Europos Tarybos rekomendacijomis dėl efektyvių romų integracijos priemonių šalyse narėse: Lietuvos romų dalyvavimas švietimo sistemoje“, 2017, 20-21, <<http://www.romuplatforma.lt/wp-content/uploads/2017/02/4.6.-WS-3-output-5-research-study-on-local-Roma-integration-measures-with-special-focus-on-education.pdf>>, žiūrėta [2020-10-12].

¹⁰ Vita Kontvainė, „Ankstyvas romų vaikų pasitraukimas iš švietimo sistemos Vilniaus mieste: švietimo lauko analizė“, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014, 133–135.

¹¹ Akvilė Naudžiūnienė, „Tautinės mažumos Lietuvos istorijos mokykliniame naratyve 1918–2018 m.“, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2019, 127–129.

¹² Jūratė Kavaliauskaitė, „Chimeras of Terror: Disciplining Roma Identity in Lithuania“, *Alternatives: Global, Local, Political* 33, nr. 2, 2008, 153–71, 159.

¹³ Ten pat, 167.

nekalbinių (vizualinių) praktikų sistema integracijos procese. Integracijos diskurso tyrinėjimai Europos kontekste nėra naujas motyvas¹⁴, tačiau tema yra verta nagrinėti toliau ne vien dėl savo kompleksiskumo. Pirma, integracijos priemonės yra pagrindiniai įrankiai, siekiant pakeisti tiek Europos sąjungos šalyse, tiek Lietuvoje negatyvų požiūrį į romų grupės narius bei įtraukti juos į bendrą visuomenės gyvenimą. Antra, tokia tyrimo perspektyva Lietuvoje netaikyta anksčiau. Dalis Lietuvoje atliktų tyrimų koncentruojasi į teigiamas ir neigiamas integracijos praktikas, tačiau šiame darbe dėmesys yra sutelkiamas į įtraukties priemones kuriamą diskursą. Trečia, šiame darbe nagrinėjimas reprezentacijų klausimas, kuris yra ypač svarbus tyrimui, kalbant apie integracijos diskursą - kaip pastebima kitų šalių tyrimuose, romų etninė grupė yra atvaizduojama daugialypių būdu, kuris ne visada gali būti išlaikomas teigiamame naratyve, be to, dažnai yra konstruojamas ne pačių romų tautybės asmenų ir/ar bendruomenių.¹⁵

Šio **darbo tikslas** yra išanalizuoti, kokios romų reprezentacijos yra konstruojamos įvairiomis integracijos priemonėmis 2015–2020 m. Lietuvoje. Tirama, kokios romų reprezentacijos yra implikuojamos socialiniuose projektuose; ar ir jei taip, kaip yra atliepami visuomenėje įsigalėję stereotipai bei ar galima rasti naujų reikšmių apibendrinančių romus. Pastarasis klausimas yra aktualus siekiant išsiaiškinti, ar kalbant apie romus viešojoje erdvėje yra įvykęs diskursyvinis pokytis.

Šiam tikslui pasiekti yra keliami **darbo uždaviniai**:

- Atlikus esamos literatūros apžvalgą apibendrinti romų reprezentacijos bruožus viešojoje erdvėje;
- Apžvelgti ir pristatyti nuo 2015 m. vykstančias integracijos iniciatyvas;
- Išsiaiškinti, kokios diskursyvinės praktikos vyrauja socialinių projektų kontekstuose, apibrėžiant romų padėtį Lietuvos visuomenėje ir siekiant išardyti ir/ar pakeisti nusistovėjusius neigiamus stereotipus;
- Išanalizuoti pagrindinius romų reprezentacijų konstravimo režimus integracijos diskurse.

Diskursas, supantis romų bendruomenės narius Lietuvoje, yra svarbus įrankis siekiant kuo imliau integruoti šią grupę į Lietuvos visuomenę. Aiškinantis, kokios diskursyvinės praktikos yra naudojamos, konstruojant romų bendruomenės reprezentacijas nuo 2015 m. vykusių bei vykstančių socialinių projektų jų komunikacijos medijose, pasitelkiamas kritinės diskurso analizės **metodas**.

¹⁴ Pavyzdžiui, Marko Stenroos „Power and Hierarchy among Finnish Roma: Insights on Integration and Inclusion Processes“ (2018), Peter Vermeersch, „Marginality, advocacy, and the ambiguities of multiculturalism: notes on romani activism in central Europe“ (2005), Marta Araújo „A very ‘prudent integration’: white flight, school segregation and the depoliticization of (anti-)racism“ (2016) ir kiti.

¹⁵ Aidan McGarry, „Roma as a Political Identity: Exploring Representations of Roma in Europe“, *Ethnicities* 14, nr. 6, 2014, 756–774, 757.

Norman Fairclough nurodo, kad diskursai yra palaikomi per socialines praktikas ir kalbėjimo aktus.¹⁶ Pasak autoriaus, kritinė diskurso analizė leidžia sistemiškai tirti santykinus ryšius tarp įvairių socialinių praktikų, įvykių, tekstų bei socialinių ir kultūrinių konstrukto, pastebėti, kaip socialinės praktikos yra veikiamos galių dispozicionavimo ir kaip ryšys tarp visuomenės ir diskurso atliepia galios pasiskirstymą bei ideologiją.¹⁷ Tai yra svarbus šio darbo aspektas, nes integracija visų pirma yra skatinama iš suinteresuotos šalyje dominuojančios pusės, tai yra ne romų perspektyvos. Taip pat romų integracijos klausimai yra įtraukti į Lietuvos politinę darbotvarkę, tad tai suponuoja valstybinį interesą ir diskursą. Kita vertus, įtraukties priemonės yra skirtos ne tik integruoti vieną grupę į kitą, tačiau ir tuo pat metu keisti reprezentacijas, taip suteikiant galimybę keisti patį vyraujančią diskursą. Galima spėti, kad vyraujančios reikšmės socialinėse iniciatyvose yra priešgyniaujančios arba bandančios paaiškinti prielaidas nusistovėjusiems stereotipams visuomenėje romų atžvilgiu ar pačioje romų bendruomenėje vyraujančioms socialinėms praktikoms. Kritinė diskurso analizė suteikia galimybes ieškoti reikšmių smulkiausiose tekstų detalėse, sutelkiant dėmesį į teksto struktūrą, vartojamą žodyną bei gramatines reikšmes.

Taip pat svarbi yra vizualioji tiriamosios medžiagos dalis. Marita Sturken ir Lisa Cartwright nurodo, kad ne tik kalba, bet ir vaizdinė medžiaga yra laidi nuostatų kūrimui ar palaikymui.¹⁸ Todėl svarbu atkreipti dėmesį į pateikiamą tekstinę visumą, ieškant diskursą įvardijančių reikšmių. Aiškinant kritinės diskurso analizės būdu gautus rezultatus, tai yra siekiant paaiškinti, kokios romų etninės grupės reprezentacijos randasi integracijos diskurse, yra vadovaujamosi reprezentacijų bei orientalizmo teorijomis. Teorijos pasirinktos darant prielaidą, kad šios dvi kryptys leidžia geriausiai atpažinti kuriamą romų bendruomenės paveikslą. Teorinės prielaidos išsamiau aptariamos pirmojoje dalyje.

Tyrime analizuoti **šaltiniai** yra įvairaus medialumo dėl skirtingos integracijos projektų komunikacijos, pranešimų, parengtos pagalbinės medžiagos, siekiant įtraukti romų etninę grupę į Lietuvos visuomenę. Detaliau diskursyvinis medžiagos mišinys yra apžvelgiamas antrame analizės skyriuje. 2015–2020 metais buvo vykdomi (kai kurie iš šių tebėra tęsiami) projektai: savo veiklą tęsė multikultūrinis dienos centras „Padėk pritapti“, 2016 m. pradėtas vykdyti „Vietinės romų platformos – kelias link bendradarbiavimo su savivaldybėmis“, o 2017 m. – „Dirbkime kartu su romais – naujos darbo galimybės ir iššūkiai“ projektas. Taip pat buvo parengti specialūs leidiniai,

¹⁶ Norman Fairclough, *Language and Power*, Harlow: Pearson Professional Education, 2001, 20.

¹⁷ Norman Fairclough, „Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities“, *Discourse & Society* 4, nr. 2, 1993, 133–168, 135.

¹⁸ Marita Sturken, Lisa Cartwright, *Practices of Looking*, 3-iasis leid., New York: Oxford University Press, 2018, 37.

pavyzdžiui, 2017 m. išleistas švietimo vadovas jaunimui „Teisė prisiminti“, 2018 m. Ugdymo plėtotės centro parengtos „Rekomendacijos dėl romų vaikų įtraukiojo ugdymo stiprinimo“, 2019 m. išleistas romų istorijos komiksas „Nupiešk man kelią“. 2020 m. Nacionalinė švietimo agentūra parengė mokomąjį filmą pedagogams ir jų padėjėjams „Mokykla. Tolerancija. Romai“. Šios integracijos priemonės yra pagrindiniai Lietuvoje per pastaruosius penkerius metus įvykę projektai, kuriais siekiama integruoti romus į visuomenės gyvenimą. Naudojantis kritinės diskurso analizės įrankiais pirmiausia kritinis žvilgsnis yra kreipiamas į tekstinę ir/ar vizualią medžiagą, kuri yra naudojama socialinių projektų aprašuose, komunikacijoje ir, jei yra, papildomoje literatūroje. Nepaisant šio mišrumo yra taikomas nuoseklus analizės metodas ir jai pasitelkiami kritinės diskurso analizės įrankiai, kurie leidžia tyrinėti įvairaus medialumo medžiagą.

Darbo struktūra sudaryta iš įvado, teorinės tyrimui pasirinktos dalies, analizę apibendrinančio skyriaus bei išvadų. Pirmajame skyriuje pristatomos pasirinktos teorinės perspektyvos, o antrajame pateikiamos romų grupės reprezentacijos integracijos diskurse. Analizė yra skaidoma pagal tyrimo metu rastas romų reprezentacijas, imant bendrą projektų imtį. Šis būdas pasirinktas kaip tinkamiausias būdas aiškiai iliustruoti atsakymus į pagrindinį tyrimo klausimą, tai yra kokios romų reprezentacijos yra steigiamos integracijos diskurse.

Teorinė dalis yra skirstoma į tris poskyrius, iš kurių pirmasis yra skirtas apžvelgti pagrindines su multikultūralizmu siejamas ir šiame darbe naudojamas sąvokas: integracija, asimiliacija bei etninė grupė. Šiame poskyryje yra remiamasi multikultūralizmo teoretikų darbais: Will Kymlicka, Laura Coello, Jens Schneider ir Maurice Crul veikalais. Multikultūralizmo teorijose vartojamos sąvokos bei išskirti principai šio darbo kontekste leidžia įteritorizuoti romų atžvilgiu vykdomą integracijos politiką pirmiausia Europos šalyse bei Lietuvoje. Europos Sąjungos praktika šiuo atveju svarbi pirmiausia dėl Lietuvos įsitraukimo į UNESCO programą bei siekio taikyti panašias praktikas kaip Europos Sąjungos šalys ir NATO, kadangi tautinių mažumų padėties klausimai buvo svarbūs siekiant prisijungimo prie šių sąjungų.¹⁹ Apžvelgiant romų etninės grupės padėtį Lietuvos integracijos politikoje yra remiamasi Natalijos Kasatkinos ir Tado Leončiko knyga „Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga“. Kaip ir kiekvienas procesas – romų integracija susiduria su kritika multikultūralizmo teorijoje, tad šioji taip pat yra trumpai pristatoma, remiantis kitų Europos šalių atvejais. Poskyrio pabaigoje yra pristatomi romų integracijai Lietuvoje būdingi bruožai, daugiausia remiantis Leončiko įžvalgomis.

Antrame poskyryje yra apžvelgiama Stuart Hall reprezentacijų teorija. Siekiant apsibrėžti reprezentacijų režimus, jų atsiradimą bei kitimą remiamasi Hall darbu „The work of representation“. Ši dėstymo dalis yra tiesiogiai aktuali analizės vykdymui – pirmiausia yra nurodomi Hall išskiriami

¹⁹ Naudžiūnienė, 13–14.

procesai, kurie lemia reprezentacijų kismą. Jais remiantis galima numatyti, kaip kinta romų reprezentacijos. Taip pat poskyrio gale apžvelgiami įsigalėję stereotipai romų atžvilgiu, remiantis Kalwant Bhopal, Martin Myers, Clark Colin (Europos kontekste) bei Jūratės Kavaliauskaitės, Dianos Gumbrevičiūtės-Kuzminskienės, Linos Auškalnienės, Ingridos Žemaitelytės-Ivanavičės akademiniais darbais, tyrinėjusiais Lietuvoje esamus su romais susijusius stereotipus.

Trečioji teorijos skirsnio dalis yra skiriama orientalizmo teorijai pagal Edward W. Said. Remiantis ankstesniais tyrimais, galima pastebėti, kad romų bendruomenė Vakarų pasaulyje yra suvokiama Okcidento pozicijoje, todėl taip pat yra įvedama gana nauja romų atvejui Ken Lee ir Jan Sellinger pritaikyta sąvoka – *gypsylorism*.²⁰ Poskyrio pabaigoje pristatoma orientalistinė romų etninės grupės reprezentacijų perspektyva, remiantis Slawomir Kapralski, Marett K. Klahn, Sali Senada, Thomas Acton darbais.

Analizės dalis pradedama analizės dizaino pristatymu. Analizės metodas remiasi Fairclough kritinės analizės metodu dėl galimybės suteikti įrankius tyrinėti pasaulio konstravimą kalbos aktais, kadangi didžioji dalis tiriamosios medžiagos yra rašytinės kalbos formoje, daroma prielaida, kad šis metodas yra tinkamiausias analizei. Vizualiajai medžiagai tirti taip pat yra taikomas kritinės diskurso analizės metodas, kadangi laikoma, jog šioji taip pat aktyviai dalyvauja romų reprezentacijų kūrime. Sturken ir Cartwright teigia, kad vizualioji medžiaga taip pat atskleidžia tikrovės supratimą, joje pabrėžiant skirtumus ir panašumus.²¹ Toliau seka trumpa analizei naudojamų šaltinių apžvalga.

Analizės dalis yra skirstoma į nuoseklius poskyrius – apibendrinimus. Šiuose yra apžvelgiamos integracijos diskurse rastos romų reprezentacijos. Poskyriai yra skirstomi nuosekliai, pagal šaltiniuose rastas reprezentacijų variacijas. Analizėje yra įkorporuojamos anksčiau apžvelgtos teorinės perspektyvos, leidžiančios detaliau atskleisti integracijos diskurso režimą romų atžvilgiu.

Darbas pabaigiamas išvadamis ir gairėmis tolimesniems tyrimams.

²⁰ Ši sąvoka, vengiant negatyvių konotacijų reprodukovimo lietuvių k., yra paliekama neversta autorės sprendimu.

²¹ Sturken, Cartwright, 14.

1. Teorinis pagrindas

Siekiant išsiaiškinti socialinių projektų kuriamas bei medijuojamas romų reprezentacijas, darbo teorinė dalis yra padalyta į tris aktualias dalis, kurių pagrindiniai atskaitos taškai yra integracijos procesų ir reprezentacijų kūrimo teoretizavimas. Pirmoje dalyje pirmiausia yra apžvelgiama multikultūriškumo ir integracijos teorija. Sąvokų išgryninimas leidžia suprasti visų pirma romų etninės grupės padėtį Lietuvos integracijos politikoje bei jų atžvilgiu vykdomų praktikų prielaidas. Toliau apžvelgiami Hall reprezentacijos teorijos aspektai. Pristatomos pagrindinės sąvokos, besirandančios galios disponavimo galimybės bei apibrėžiama, kaip stereotipai kinta. Sykiu yra aprašomi įprastiniai stereotipai romų atžvilgiu, kurie tampa tyrimo pagrindu analizės eigoje. Aušra Simoniukštytė teigia, kad nepaisant skirtingų romų grupės kildinimo teorijų yra įprasta šiuos matyti kaip egzotišką grupę, kuri neturi nieko bendro su europiečiais.²² Remiantis šiuo pastebėjimu, žvelgiant į romus supančius stereotipus šiame darbe taip pat yra įtraukiama Said orientalizmo teorija. Greta orientalizmo taip pat yra atkreipiamas dėmesys į Lee *gypsylorism*‘o konceptą, ieškant galios pozicijų atsiskleidimo reprezentacijose ir socialinių projektų užmojuose.

1.1 Multikultūriškumas, etninės mažumos ir integracija

Multikultūriškumo samprata akademinėje literatūroje yra gana komplikauta ir plati. Multikultūriškumas plačiąja prasme nurodo į mažesnes etnines, religines grupes, tarpstančias daugumos teritorijoje. Įprastai šis terminas yra skirtas mažumų pripažinimui ir esamo diversiškumo įtvirtinimui, t. y. jis žymi abipusį daugumos ir mažumos prisitaikymo procesą, padedantį užtikrinti, kad mažumos grupės praktikos būtų gerbiamos tiek pat, kiek ir daugumos.²³ Todėl galima teigti, kad mažumos sąvoka apibrėžia esamą nelygybę socialinėse sferose, tai yra mažuma stokoja galimybių, galios pozicijų ar panašiai santykiuje su daugumos grupe. Mažumos pozicijoje atsirandančios grupės gali būti nustumtos į visuomenės pakraščius tiek etniniu, tiek religiniu ar socialiniu pagrindu, tačiau šioje dalyje toliau dėmesys yra kreipiamas į etnines mažumas ir jų atžvilgiu organizuojamą politiką.

²² Aušra Simoniukštytė, „Lietuvos romų istorijos apžvalga“, <http://www.romuplatforma.lt/wp-content/uploads/2017/02/Lietuvos_romu_istorijos_apzvalga.pdf>, [žiūrėta 2021-04-07], 11.

²³ Will Kymlicka, „The New Debate Over Minority Rights“, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*, Oxford: Oxford University Press, 2001, 18–38, 20.

Kimlycka pastebi, kad įprastai multikultūriškumo sąvoką į viešąjį diskursą įneša mažumos grupės, siekdamos tolerantiškesnės įtraukties į likusią visuomenę.²⁴ Šį procesą, pasak autoriaus, svarbu suprasti kaip teisingą atsaką į daugumos tautos kūrimą – dominuojanti šalies etninė grupė privalo užtikrinti, kad integracijos sąlygos yra sąžiningos.²⁵ Tad galima pastebėti, kad norint, jog mažumos grupė adaptuotųsi prie daugumos, yra itin svarbu, kad būtų užtikrintos tam reikalingos sąlygos. Visuomenė yra matoma kaip pasiekusi daugiakultūrę integraciją tuomet, kai skirtingų grupių kultūriniai skirtumai yra atpažįstami, šios grupės yra atstovaujamos skirtingose institucijose.²⁶ Multikultūralizmo idėja, kad įvairovė yra tiek asmens teisė, tiek viešasis gėris, suteikia prielaidą, kad turėtų rasti pusiausvyrą tarp daugumos ar dominuojančios ir mažumos grupių narių, kartu pritaikant tai praktikoje – šalinant diskriminacijos apraiškas ir socialinius veiksnius, kurie kelia sunkumus mažumų grupių nariams.²⁷ Vertinant skirtingas mažumų padėtis įvairiose šalyse, taip pat svarbu atkreipti dėmesį ir į skirtingas integracijos politikos programas. Kai siekiama užtikrinti etninių mažumų apsaugą, Europoje pastebimos dvi požiūrio kryptys: antirasistinių normų vykdymas (vienodų sąlygų užtikrinimas) ir parama mažumų teisėms (leidžianti išsaugoti jų skirtumus, kad būtų išvengta asimiliacijos).²⁸

Remiantis mintimi, kad multikultūriškumo principai užtikrina ir įvairių visuomenės dalių padėtį šalyje, svarbu apibrėžti etninių grupių sampratą. Etninių grupių skiriamuosius bruožus galima išskirstyti į tam tikrus tipus: biologiniai (grupei būdingas bendras genetinis fondas), kultūriniai (grupės nariams būdingos vieningos vertybės, išreikštos tomis pačiomis kultūrinėmis formomis), kalbiniai (grupė atlieka vieningo komunikacijos ir kontaktų vaidmenį) bei struktūriniai (egzistuoja savita tvarka tarp grupės narių, kurias kitų grupių atstovai laiko kitokiomis nei kitas tos pačios rūšies kategorijas).²⁹ Paskutinis tipas yra svarbiausias, kalbant apie etninių grupių apibrėžtį – etninė grupė yra pajėgi save apibūdinti tik per egzistuojančius kontaktus su savo grupės nariais ir besilygindama

²⁴ Will Kymlicka, „Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe“, *Can Liberal Pluralism be Exported?: Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, New York: Oxford University Press Inc., 2002, 14-84, 33–34.

²⁵ Ten pat, 34–35.

²⁶ Monika Frėjutė-Rakauskienė et al, *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*, Lietuvos socialinių tyrimų centras, UAB Vaibra, Vilnius, 2016, 15.

²⁷ Laura Coello, „The Choice in Policies: Assimilation, Integration and Multiculturalism.“, *Significant Difference? A Comparative Analysis of Multicultural Policies in the United Kingdom and the Netherlands*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018, 15–20, 18.

²⁸ Špela Urh, „Roma Community, Roma Minority“, *Encyclopedia of Social Work*, 2014, <<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.1015>>, [žiūrėta 2021-04-22].

²⁹ Natalija Kasatkina, Tadas Leončikas, *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*, Vilnius, Eugrimas, 2003, 21–22.

su kitomis grupėmis, kurias jos nariai laiko kitokiomis.³⁰ Šiame grupių santykyje besirandanti galios hierarchijos struktūra leidžia įvesti etninės mažumos bei etninės daugumos (teisėtos šalies savininkės) sąvokas, kurios įprastai atspindi subordinuojančius santykius. Dažniausiai etninės ir tautinės mažumos sąvokos yra vartojamos sinonimiškai, tačiau Leončikas su Kasatkina atkreipia dėmesį, kad Europos tarptautinės teisės dokumentuose įprastai vartojama sąvoka yra tautinės mažumos, kadangi ši kategorija yra įprastai siejama su šalies teritorija ir jos pilietybe³¹ – tautinė mažuma Lietuvos Respublikos įstatymais yra apibrėžiama kaip „grupė Lietuvos Respublikos piliečių, kurie laiko save kitos negu lietuvių tautybės ir kurių tėvai (seneliai, proseneliai) ar vienas iš jų yra ar buvo atitinkamos tautybės“.³² Romai Lietuvos politikoje patenka į tautinių mažumų skyrių.

Tautinis kompleksiskumas savaime implikuoja galima tematinį problematiškumą – kartu su skirtingomis etninėmis grupėmis randasi ir skirtingos vertybės, reiškiamos skirtingomis formomis, todėl teorijoje yra iškeliami integracijos ir asimiliacijos klausimai. Asimiliacija žymi kultūrinių skirtumų panaikinimą tiek viešojoje, tiek privačioje erdvėje.³³ Kymlicka kultūrinių praktikų (kalbos, aprangos, kasdienių praktikų, tradicijų) įsisavinimą ir įgyvendinimą įvardija kaip tam tikrą mažumos lojalumo požymį daugumai, tačiau šis terminas neturėtų būti maišomas su integracijos terminu.³⁴

Terminas „integracija“ apima kiek platesnę reikšmę, tai yra struktūrinius integracijos į visuomenę aspektus, ypač susijusius su švietimo pasiekimais ir patekimu į darbo rinką.³⁵ Integracija siekiama suartinti įvairių grupių asmenis, teigiant vieną viešąją identitetą ar kultūrą, tačiau leidžiant privačios erdvės skirtumus.³⁶ Integraciją atspindi pasiektas statusas išsilavinimo ir pajamų sferose bei išlaikytas etniškumas.³⁷ Šiuo būdu grupės nariai įgauna pakankamai įgūdžių savarankiškai dalyvauti visuomenės gyvenime, tačiau tuo pat metu išlaiko savo etninę tapatybę, kuri nebėra pagrindinis aplinkos vertinimo kriterijus mažumos atžvilgiu.

³⁰ Kasatkina, Lenočikas, 21–22.

³¹ Ten pat, 24.

³² Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas, 2018, <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/4c2a4650125111e88a05839ea3846d8e>>, [žiūrėta 2021–04–07].

³³ Coello, 15–16.

³⁴ Kymlicka, „Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe“, 34.

³⁵ Jens Schneider, Maurice Crul, *New insights into assimilation and integration theory: Introduction to the special issue*, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 33(7), 2010, 1143–1148, 2010, 1145.

³⁶ Coello, 16.

³⁷ Kasatkina, Leončikas, 73.

Siekis integruoti mažumas reikalauja ir esamų galios pozicijų persikirstymo arba pasidalijimų, ieškant bendrą naudą ir galios taškų visuomenėje. Kompromiso poreikis pabrėžiamas kritinėje multikultūralizmo analizėje – dažnai siekiant užtikrinti mažumų teises įvairiomis priemonėmis yra bandoma apibrėžti mažumų grupes, kartu teigiant, kad jos yra homogeniškos ir jų reikšmės yra nekintančios.³⁸ Todėl galima pastebėti, kad integracija yra itin sudėtingas procesas, reikalaujantis nuolatinių praktikų peržiūrėjimo ir kompromiso tarp mažumos ir daugumos paieškų. Kasatkina ir Leončikas nurodo, kad šalyje esančių etninių mažumų padėtis žymi demokratijos kokybės lygį³⁹ – pažymima, kad integracijos procesai yra neatsiejami nuo demokratinio šalies gyvenimo.

Ilgą laiką socialinė atskirtis, neigiamas požiūris į romus buvo ignoruojami Europos šalyse. Chang apžvelgdamas romų integracijos procesą Europoje teigia, kad romų kaip integracijos objekto problematika ilgą laiką buvo neįtraukta į politinę darbotvarkę, todėl romų etninė grupė praeitame šimtetyje tapo itin marginalizuota grupe, kuomet Europoje buvo gajus etniškai grynų tautų motyvas.⁴⁰ Ši bendruomenė nebuvo Europos šalių susirūpinimo subjektas net ir ankstyvais 90-aisiais.⁴¹ Todėl galima daryti išvadą, kad intensyvesni integracijos procesai bei institucijų dėmesys pastebimas tik šiame šimtetyje.

Pagrindinės romų atskirties sritys Lietuvoje nurodomos šios: švietimas, darbo rinka, socialinė izoliacija bei politinis dalyvavimas. Šiuo pagrindu išskiriami socialinės atskirties veiksniai, kurie dalijami į tris pogrupius: individualūs (kalbos barjeras, kvalifikacijos trūkumas, nusikalstamumas), socialiniai (išankstiniai nusistatymai ir stereotipai, socialinė stigma, socialinio pasitikėjimo trūkumas) bei instituciniai (socialinės integracijos įstaigų bei finansinių resursų stoka ir nesėkmingos buvusios iniciatyvos).⁴² Galima pastebėti didelį kiekį visuomenės sričių, kuriose romų etninė grupė yra atskirta arba savanoriškai atsiskyrusi. Leončikas, apžvelgdamas romų situaciją bei integracijos projektų veiklą Lietuvoje, pastebi, kad šie daugiausia yra orientuoti į romus, gyvenusius Vilniaus Kirtimų rajone, mokyklinio amžiaus romus bei darbingo amžiaus – siekiant juos įtraukti į švietimo

³⁸ Peter Vermeersch, „Marginality, advocacy, and the ambiguities of multiculturalism: notes on romani activism in central Europe“, *Identities*, 12(4), 2005, 451–478, 464–465.

³⁹ Kasatkina, Leončikas, 13.

⁴⁰ Felix Chang, „Roma Integration ‘All the Way Down’: Lessons from Federalism and Civil Rights“, *Critical Romani Studies*, 1(1), 62–85, 68.

⁴¹ Ten pat, 69.

⁴² Viešosios politikos ir vadybos instituto, Darbo ir socialinių tyrimų instituto ataskaita „Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos, poreikių ir rezultatyvumo vertinimas, siekiant efektyviai panaudoti 2007-2013 M. ES struktūrinę paramą“ <http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/fm/failai/Ataskaitos/BPD_vertinimo_ataskaitos/liepa_SADM_vertinimo_ataskaita_2011.pdf>, [žiūrėta 2021-03-07].

sistemą ir darbo rinką.⁴³ Galima pastebėti, kad į integracijos procesus yra įtraukiamos našios visuomenei grupės.

Akademiniuose darbuose yra pastebimi ir romų integracijos iniciatyvų trūkumai. Čia išskiriami du aspektai: integracijos diskurse įprastai daugiausia dėmesio yra skiriama mažumos grupės atsakomybei už jų nepalankią padėtį ir segregaciją, be to, nepakankamai pripažįstama diskriminacinės praktikos galia bei trūksta valstybinių institucijų pozityvių intervencijų kovojant su diskriminacija.⁴⁴ Kitose Europos šalyse taip pat yra gana plačiai nagrinėjami romų integracijos klausimai, jų (ne)sėkmės prielaidos ir galimos priežastys. Pavyzdžiui, Stenroos analizuodamas Suomijos romų bendruomenės integracijos neveiksnumą teigia, kad integracijos procesai dažnai prisideda prie marginalizacijos procesų atmesdami, šiuo atveju, romų struktūrinius ir socialinius ypatumus bei primeddami normatyvinį „įprastą gyvenimo būdą“.⁴⁵ Račkauskaitė apžvelgdama romų integraciją švietimo srityje kaip gerosios praktikos pavyzdį pateikia Ukmergės rajono savivaldybės atvejį, kai su mokyklos nelankomumu kovota griežtomis priežiūros priemonėmis bei artimu kontaktu su romų vaikais.⁴⁶ Šios integracijos priemonės suponuoja kontrolę romų atžvilgiu iš dominuojančios pozicijos, tai yra paternalizuotas požiūris į romus yra ganėtinai gajus integracijos priemonėse.

1.2 Rezentacijų sistema ir jos konstravimas

Didžiausias iššūkis, su kuriuo tenka susidurti romų etninei grupei, yra diskriminacija ir nusistovėję neigiami rezentacijų režimai. Hall atsispiria nuo Michel Foucault diskurso kaip rezentacijų sistemos modelio⁴⁷ ir teigia, kad rezentacijos yra esminės gijos, kuriančios mūsų pasaulį – per jas mes jį ir suprantame.⁴⁸ Rezentacijos išigali per vaizdinius, kalbą, simbolius, garsus ir kita⁴⁹, tačiau jos yra kintančios priklausomai nuo dominuojančio diskurso.⁵⁰ Tačiau kodėl kalbėdami apie romų bendruomenę susiduriame su, rodos, fiksuotu žvilgsniu į ją ir šios įvaizdžiu?

⁴³ Tadas Leončikas, „Romai: situacijos apžvalga“ Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2005, 6–11.

⁴⁴ Silvia Rodríguez Maeso, „'Civilising' the Roma? The Depoliticisation of (Anti-)Racism within the Politics of Integration.“ *Identities (Yverdon, Switzerland)*, vol. 22, no. 1, 2015, 53–70, 56.

⁴⁵ Marko Stenroos, „Power and Hierarchy among Finnish Kaale Roma: Insights on Integration and Inclusion Processes.“ *Critical Romani Studies*, vol. 1, no. 2, 2018, 6–23, 8.

⁴⁶ Račkauskaitė, 14–16.

⁴⁷ Hall Stuart, „The Work of Representation“, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London: Sage, 1997, 29

⁴⁸ Ten pat, 17.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Ten pat, 61.

Tą paaiškinti galėtų *Kito* (angl. *the Other*) koncepcija. *Kito* egzistavimas sudaro skirtumą, kuriame gali rasti *mes*.⁵¹ Suvokimas apie save įgyjamas per *kito* – kitokio, skirtingo įvardijimą. Per šį skirtumą yra konstruojamas dominuojančios grupės identitetas ir formuojamos normos, užribiui priskiriant tai, kas subordinuojančiai pusei nepitinka. Iš čia kyla režiai, formuojantys ir įgalinantys taisykles, kurios ilgainiui tampa nusistovėjusiomis kultūrinėmis reikšmėmis – stereotipais, kurie klasifikuoja viską į normalumo ir nenormalumo, priimtino ir nepriimtino grupes.⁵² Galima pastebėti, kad šis stereotipizacijos procesas itin dažnai randasi socialinės nelygybės kontekste ir dažniausiai susiformuoja keliais metodais: skirtumų kaip esmės įprasminimu (stereotipai sukuria individų ar grupės esmę), natūralizavimu (manoma, kad savybės yra tiesiog įgimtos, natūraliai egzistuojančios, vadinasi, ir nekintančios) bei reikšmių redukavimu (stereotipai įgalina kelias pagrindines grupės reprezentacijas, kitas palikdami nuošalyje).⁵³

Stereotipai lengvai prigyja visuomenėje ir savaime persiduoda į visus tos visuomenės atspindžius, tai yra knygas, filmus, muziką ir kt. Tačiau, kaip pastebima, reikšmės niekada nėra iki galo fiksuotos ilgalaikėje perspektyvoje.⁵⁴ Hall pateikia kelis variantus, kaip neigiamos reikšmės ir stereotipai yra bandomi panaikinti, kai mėginama šias reikšmes perkoduoti:

- Negatyvias reikšmes keisti į pozityvias, tačiau reikėtų vengti binarinės teigiama-neigiama pozicijos;
- Kurti naujas reikšmes, tokiu būdu įvedant kompleksiško principą į jau redukuotą ir stereotipo paveiktą reprezentaciją;
- Žvelgti į *kitą* pačio reprezentuojamojo žvilgsniu.⁵⁵

Šie būdai nors ir skatina naujas, tačiau vėlgi bent kuriam laikui fiksuotas reikšmes, kurios, tiesa, turi polinkį ir neprigyti visuomenėje.

Siekiant darbo eigoje nagrinėti, ar romo reprezentacijos yra kintančios ir jei taip, kaip, pirmiausia yra apžvelgiamos jau esamos reikšmės. Bhopal ir Mayers kalbėdami apie romų bendruomenę bei jos reprezentacijas atkreipia dėmesį, kad šios yra sudarytos iš ne romų perspektyvos: ilgą laiką nebuvo kultūrinių bruožų ir medžiagos, kuriais ši etninė grupė pati save įvardytų, todėl medžiaga buvo pradėta rinkti daugiausia kitataučių, kurie užėmė galios poziciją,

⁵¹ Hall, 234.

⁵² Ten pat, 257-258.

⁵³ Ten pat, 245, 275.

⁵⁴ Ten pat, 270.

⁵⁵ Ten pat, 271 – 275.

iniciatyva.⁵⁶ Dėl šios priežasties egzistuoja didelė stoka žinių apie romų istoriją ir kultūrą, nes visas dėmesys yra sutelkiamas į vietinių ir romų etninės grupės susikirtimus, kuriais galima šią bendruomenę atskirti nuo likusios daugumos.⁵⁷ Clark išskiria kelis gajus stereotipus, kurie susiformuoja dėl pažinimo ir išmanymo stokos bei romo kaip *kito* įvaizdžių. Pirmieji jų žymi romų išvaizdą: tamsaus gymio oda, tamsūs plaukai – tokiu būdu besiskirdami nuo baltųjų europiečių. Taip pat romai yra laikomi užsiimantys mistinėmis praktikomis, aistringi, vagys ir taip toliau.⁵⁸ Taigi, galima pastebėti, kad randasi įvairių stereotipų, tiek demonizuojančių, tiek mistifikuojančių romų bendruomenę.

Frėjūtė-Rakauskienė tyrusi etninio nepakantumo apraiškas išskyrė pagrindinius žiniasklaidoje randamus stereotipus apie romų bendruomenę: kriminalinė grupė, kuriai būdingas „nenoras dirbti, asocialumas, tinginystė, socialinių problemų dirbtinis demonstravimas“.⁵⁹ Kavaliauskaitė pastebi, kad romai taip pat dažnai viešajame diskurse yra įvardijami kaip neišvengiami atvykėliai viduje (angl. *inevitable inside outsiders*) – už visuomenės ribų egzistuojanti bendruomenė.⁶⁰ Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė teigia, kad dėl vyraujančių stereotipų, galime susidurti su tiesioginėmis diskriminacijos apraiškomis romų atžvilgiu.⁶¹ Auškalnienė, tirdama etninio nepakantumo apraiškas internetiniuose komentaruose, pastebi, kad romai yra suprantami kaip prastinės „kokybės“ žmonės, kurie niekada negalės pritapti prie visuomenės.⁶² Kiek švelnesnį požiūrį į romus apibūdina Žemaitėlytė-Ivanavičė, tirianti romų vaikų padėtį. Ji teigia, kad kalbant apie romų vaikus naratyvas ima švelnėti: į juos žiūrimą kaip į gelbėjimo objektą, nekaltus įkaitus.⁶³ Taigi, ši bendruomenė įprastai yra vaizduojama gana negatyviai, tai yra su daugeliu problemų susidurianti bei jas pati kelianti grupė, kuri siejama su kriminaline veikla, asocialumu, tinginyste,

⁵⁶ Kalwant Bhopal, Martin Myers, *Insiders, Outsiders and Others. Gypsies and Identity*, University of Hertfordshire Press, 2008, 21.

⁵⁷ Ten pat, 21.

⁵⁸ Colin Clark, „‘Severity Has Often Enraged but Never Subdued a Gypsy’: The History and Making of European Romani Stereotypes.“ *Role of the Romanies*, 2017, 226–246, 230–231.

⁵⁹ Monika Frėjūtė-Rakauskienė. *Etninio Nepakantumo Ir Ksenofobijos Apraiškos Lietuvos Spaudoje ES Previncinės Politikos Aspektu: Daktaro Disertacija*. Vilniaus Universitetas, 2009, 159.

⁶⁰ Kavaliauskaitė, 7.

⁶¹ Diana Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, *Lygių Galimybių Principo Įgyvendinimas Europos Sąjungos Ir Lietuvos Darbo Teisėje: Daktaro Disertacija*. Mykolo Romerio Universitetas, 2011, 4.

⁶² Lina Auškalnienė, *Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje: komentarai internete*, Etniškojo studijos. 2006 (1), 45–58, 50.

⁶³ Ingrida Žemaitėlytė Ivanavičė, „Romai Pagrindinėje Mokykloje: Tarp Selektivos Izoliacijos Ir Visiškos Niveliacijos.“ *Acta Paedagogica Vilnensia*, vol. 41, 2019, 72–86, 75

kitoniškumu, nepažįstamumu bei dideliu pagalbos poreikiu tam, kad galėtų tapti patogesne likusiai visuomenės daliai.

Galima pastebėti, kad Lietuvoje atlikti tyrimai žymi itin didelį nepakantumą romų atžvilgiu, tad prisimenant anksčiau minimą Lietuvos gerąją praktiką romų integracijos procese kyla klausimas, ar galima atrasti egzotinio *kito* kaip pozityvios reprezentacijos apraiškų, kai siekiama pašalinti negatyvius romų stereotipus?

1.3 Orientalistinis požiūris

Pastebima, kad yra įprasta romus matyti kaip egzotišką grupę, kuri neturi nieko bendro su europiečiais.⁶⁴ Šią skirtį tarp europiečio ir egzotiškojo nagrinėjęs Said rašo, kad Okcidentas – Vakarai turi specifinį suvokimą apie Orientą – Aziją ir Vidurinius Rytus. Čia besiskleidžiančios galios pozicijos (europiečių) leidžia vėl pamatyti *kitą*, šiuo atveju, romus kildinamus iš Indijos. Teigiama, kad europiečiai save suvokia kaip vienį prieš *neeuropiečius*, laikydami save vertingesne grupe.⁶⁵ Šis santykis tarp skirtingų polių yra grindžiamas nelygybe bei vieno pavaldumu kitam.⁶⁶ Čia egzistuoja trilypė galios jungtis tarp Oriento ir Vakarų: Europa pirmiausia atskiria Orientą kaip neigiamą ar nepakankamai gerą, tuo pat metu jį apibrėždama priverčia europietį priimti Oriento reprezentaciją kaip neginčijamą tiesą apie Oriento *kitą*.⁶⁷ Šiam būdingas egzotiškumas, kitoniškumas, tačiau sykiu ir varganumas, neišprusimas ir kadangi jis pats negali savęs apibrėžti, todėl prisiskiria jau europiečio sukurtą reprezentaciją kaip tapatybę.

Lee apžvelgia ankstesnę akademinę literatūrą, paviršutiniškas dvidešimto amžiaus romų studijas ir kritikuodamas *Gypsy Lore Society* (XIX a. įkurta mokslininkų, užsiėmusių romų studijomis, draugija) veiklą bei besiremdamas Said įžvalgomis įveda naują, romų etninės grupės atvejui pritaikytą terminą – *gypsylorism*. Lee teigia, kad *gypsylorism* yra orientalizmo variantas, kurio pradžia yra laikomi pirmieji tyrimai bei romų šaknų kildinimas iš Indijos – tolimo ir egzotiško Oriento, tačiau šiuo atveju romai tampa egzotiniu *kitu* Europos ribose.⁶⁸ Senada, pasiremdamas Said orientalizmo teorija, priduria, kad pasiskirstymas tarp globaliųjų Pietų, palyginti su globaliaja Šiaure, yra tapati skirčiai tarp civilizuoto baltojo europiečio ir nekontroliuojamo, nešvaraus ir klajoklio

⁶⁴ Simoniukštytė, 1.

⁶⁵ Hall, 261.

⁶⁶ Esteban Acuña Cabanzo, „A Transatlantic Perspective on Romani Thoughts, Movements, and Presence Beyond Europe“, *Critical Romani Studies*, Vol. 2, no. 1, 2019, 42-60, 46.

⁶⁷ Edward W. Said, *Orientalism*, New York: Pantheon Books, 1978, 129–130.

⁶⁸ Ken Lee, „Orientalism and Gypsylorism“ *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice* 44, no. 2 (2000): 129-56, 132.

romo.⁶⁹ Lee taip pat išskiria asimetrines galios pozicijas, analizuodamas, kaip studijuodami romus akademikai įteisino save kaip geriau gebančius suprasti romus nei jie patys, pavyzdžiui, rinkdami ir kurdami žodinės kultūros archyvą, sistemindami romų kalbą (kuri, tiesa, neatitiko romų šnekamosios kalbos – manoma, kad tai atspindi akademikų požiūrio ribotumą bei jų priklausymą ne romų bendruomenėms) ir panašiai.⁷⁰ Pastebima, kad *gypsylorism* kūrė ir tebekuria tinklą, sudarytą iš rasistinių apraiškų, kultūrinių stereotipų, politinio imperializmo bei romus dehumanizuojančios ideologijos.⁷¹ Selling, apžvelgdamas akademinės veiklos įtaką romų įvaizdžiui, priduria, kad *gypsylorism* yra kitoniškumo diskursas, kuris istoriškai reiškėsi ir tebesireiškia literatūroje, mene, visuomenės informavimo priemonėse, mokslinėje veikloje ir kitose kultūros arenose.⁷² Todėl galima teigti, kad romai ne tik buvo, bet ir tebėra laikomi egzotiniu kitu Europos ribose ir sykiu nepritinkantys Vakarų kultūrai.

Acton teigia, kad kultūriniai objektai apie romus taip pat įgalino tam tikrus stereotipus (laimingi klajokliai, valiūkiškai dainuojantys ir šokantys). Pavyzdžiui, Emir Kusturica filmai yra laikomi pozityvaus romų įvaizdžio skleidimu, tačiau jie buvo kuriami ne siekiant atvaizduoti romų kaip etninės grupės kompleksinius bruožus, o selektyviai, taip vietoj negatyvaus stereotipo įgalindami kitą – pozityvų.⁷³ Šie filmai suteikė pagrindą vienam populiariausių romo kaip laimingo klajoklio įvaizdžiui, kuris europiečio suvokime tampa itin egzotišku žavesio objektu, tačiau lygiai taip pat riboja patį romą. Kapralski pastebi, kad jei europietis iš vežimo persikelia į automobilį, tai laikoma civilizuotu žingsniu, tačiau jei tą patį padaro romas – jis skatina nusivylimą.⁷⁴ Taigi, romų laikymas kultūrine prasme įdomiais juos verčia likti visuomenės paraštėse. Klahn taip pat teigia, kad tam tikri egzotini kitą atspindintys įvaizdžiai taip pat riboja šiandieninį romų paveikslą: šokančių ir dainuojančių tautos stereotipas yra itin išsisknijęs ir įgalinantis visiškai homogeniškos grupės įvaizdį.⁷⁵ Taip pat pastebima, kad teigiamas romų įvaizdis paprastai įsipina į žmonių kasdienybę per

⁶⁹ Sali Senada, „The Roma as Postcolonial subjects: Romani Orientalist Representation in Europe.“, Central Europe University, 2015, 7.

⁷⁰ Ken, 140–149.

⁷¹ Ten pat, 149.

⁷² Jan Selling, „Assessing the Historical Irresponsibility of the Gypsy Lore Society in Light of Romani Subaltern Challenges.“ *Critical Romani Studies*, vol. 1, no. 1, 2018, 44–60, 49

⁷³ Thomas Acton, „Modernity, Culture and ‘Gypsies’: Is There a Meta-Scientific Method for Understanding the Representation of ‘Gypsies’? And Do the Dutch Really Exist?“ *Role of the Romanies*, 2017, 98–116, 110

⁷⁴ Slawomir Kapralski, „Ritual of Memory in Constructing the Modern Identity of Eastern European Romanies.“ *Role of the Romanies*, 2017, 208–225, 210

⁷⁵ Marett Katalin Klahn, „Knowing Differently: On Thinking and Doing ‘Roma’“ *Roma Rights. Nothing About Us Without Us? Roma Participation in Policy Making and Knowledge Production*, 2, 2015, 63–70, 65

populiariąją kultūrą ir madą (pavyzdžiui, dideli apvalūs auskarai taip pat siejami su romų įvaizdžiu), tačiau šios reprezentacijos nuolatos nurodo į žavų kitoniškumą bei senumą, kuris atitolina šiandieninės romų reprezentacijos integraciją į bendrą kompleksą.⁷⁶ Taigi, galima pastebėti, kad viena vertus Okcidentas formuoja Orientą kaip susidomėjimo ir žavesio objektą, tačiau sykiu kaip itin atitolusį tradicine prasme nuo Vakarų pasaulio ir kartu net kiek grėsmingą.

⁷⁶ Bhopal, Mayers, 65–66.

2. Romų reprezentacijos integracijos diskurse

Šioje dalyje pirmiausia yra pristatomas tyrimo dizainas, smulkiai aprašant metodo pasirinkimą, objektų atrinktį ir tyrimo eigą. Toliau yra trumpai pristatomi tyrimui pasirinkti šaltiniai. Pristačius šaltinius atliekama jų analizė, kuri yra skirstoma pagal romų reprezentacijas integracijos diskurse.

2.1 Tyrimo metodas

Tyrimo **metodu** yra pasirinkta kritinė diskurso analizė. Šis analizės metodas apjungia socialinę kritiką ir kalbos studijas, leisdamas nagrinėti diskursą bei santykį tarp diskurso ir kitų socialinių elementų, kaip kad valdžios, ideologijų, institucijų ir taip toliau.⁷⁷ Pasak Fairclough, diskursas struktūruoja žinių ir socialinės praktikos sritis.⁷⁸ Diskursas, būdamas socialine praktika, tiek atkuria, tiek keičia žinias ir santykius visuomenėje, o tuo pačiu yra sukonstruotas kitų socialinių praktikų.⁷⁹ Tai, kad diskursas turi galimybę formuoti mintis ir socialines praktikas, reiškia, kad jis gali veikti arba parodyti socialinius pokyčius.⁸⁰

Šio darbo kontekste tai yra svarbiausias diskurso analizės požymis – galimybė parodyti diskursyvinius pokyčius. Integracijos projektai per įvairias socialinės įtraukties priemones siekia įtraukti tam tikrą žmonių grupę į visuomenę, kartu keičiant mažumos bei daugumos nuostatas. Romų bendruomenės, esančios socialinėse paraštėse jau daugelį metų, klausimas įpareigoja ne tik suteikti tiesioginius įrankius, palengvinančius tautinės mažumos į(si)traukimą į visuomenės gyvenimą, tačiau ir sąlygoti diskursyvinių praktikų pokytį.

Fairclough išskiria pagrindinius aspektus, kurie reikalingi kritinei diskurso analizei:

1. tyrimo objektas (įskaitant žodinius, vaizdinius, žodinius ir vaizdinius tekstus);
2. procesai, kurių metu objektas yra konstruojamas ir priimamas žmonių (rašant / kalbant / projektuojant ir tolygiai taip pat skaitant / klausant / žiūrint);
3. socialinės ir istorinės sąlygos, kurios veikia procesus.⁸¹

⁷⁷ Norman Fairclough, „Critical discourse analysis and critical policy studies“, *Critical Policy Studies*, 7:2, 177–197, 2013, 178

⁷⁸ Hilary Janks, „Critical Discourse Analysis as a Research Tool.“ *Discourse*, Abingdon, England, vol. 18, no. 3, 1997, 329–342, 329.

⁷⁹ Marianne Winther Jørgensen, Louise Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*. Sage, 2002, 61.

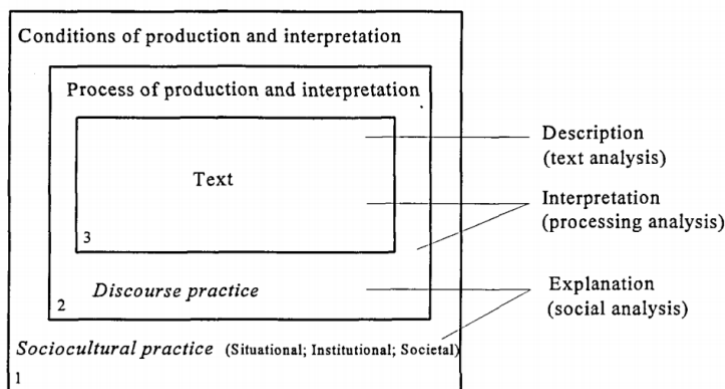
⁸⁰ Ruth Wodak, Michael Meyer. *Methods of Critical Discourse Analysis*, Vol 1, Sage, 2001, 36

⁸¹ Janks, 329–330.

Skirtingi analizės fokusai reikalauja ir skirtingų analizės būdų kiekvienam aukščiau nurodytam aspektui:

1. teksto analizė (aprašymas);
2. apdoravimo analizė (interpretacija);
3. socialinė analizė (paaiškinimas).⁸²

Šie procesai gali būti pavaizduoti šioje schemeje:

1 pav. šaltinis Hilary Janks „Critical Discourse Analysis as a Research Tool“

Kaip matoma, pirmiausia reikia atlikti interpretacinius žingsnius, kurie leisdami įkontekstinti tiriamą medžiagą tyrėją palydi iki socialinių praktikų ir diskurso aprašymo. Taip pat svarbu pažymėti, kad visi žingsniai yra vienas nuo kito priklausomi.

Integracijos diskurso analizė nėra dažnai sutinkama Lietuvoje atliktuose tyrimuose, lyginant su kitomis Europos šalimis. Galima pastebėti vis didėjantį tyrimų skaičių Skandinavijos šalyse, Nyderlanduose ir kitur, kalbant apie integracijos diskurso klausimus romų, musulmonų, pabėgėlių ir kitų mažumų atžvilgiu. Thomas Diaz pažymi diskursyvinių praktikų svarbą integracijos diskurse pabrėždamas, kad integracijos pats pirmas žingsnis jau yra kalbinis, nes procesas yra pradedamas kalbiniais aktais,⁸³ o ir patys integracijos objektai yra diskursyviai konstruojami.⁸⁴ Todėl būtent kalbiniai ir vaizdiniai aktai yra pasirenkami šio tyrimo šaltiniais.

Šios **analizės šaltinių atrinktys** atskaitos tašku tapo „Įsakymas dėl romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, pasirašytas 2015 m. sausio 29 d. Šie laiko rėžiai pasirinkti orientuojantis į LR Seimo patvirtintą veiklos planą šiam laikotarpiui, kuriame išsamiai yra apžvelgiama romų grupės situacija bei integracijos priemonės, taip pat tuo metu buvo vykdoma daugiausiai integracijos projektų, siejamų su įvairiomis romų bendruomenės

⁸² Janks, 329–330.

⁸³ Thomas Diaz, „Speaking 'Europe': the politics of integration discourse“, *Journal of European Public Policy*, 6:4, 1999, 598–613, 601–602.

⁸⁴ Ten pat, 610–612.

grupėmis. Išnagrinėjus šį planą buvo pasirinkti septyni šaltiniai – projektai ar iniciatyvos, kurie, visų pirma, buvo įvykdyti ar tebėra vykdomi; antra, kurie yra pasiekiami visuomenės informavimo priemonėmis. Pastarasis aspektas yra esmingas analizei, nes integracija multikultūralizmo teorijoje nėra laikoma specifiskai vienakrypčiu procesu, nukreiptu tik į mažumą. Atvirkščiai – integracijos procesai yra sietini tiek su mažumos, tiek su daugumos grupėmis, tad daroma prielaida, kad esminė įtrauktis įrankių medžiaga yra laisvai pasiekama visai visuomenės daliai. Surinkta analizės medžiaga yra susijusi su visais buvusiais ar tebesamais projektais, tai yra projektų aprašai, planai, rezultatai, jų komunikacija socialinėse medijose arba žiniasklaidoje, mokomieji ar pagalbiniai leidiniai. Rezentacijų konstravimo atžvilgiu analizės medžiaga yra aktuali todėl, kad visų pirma formuoja asmenų, dirbančių su romais, pasaulėvoką ir nuostatas. Be to, dalis empirinės medžiagos yra komunikuojama plačiajai visuomenei, tokiu būdu atkartojant įprastas romų reprezentacijas, jas reflektuojant arba keičiant.

Šiai analizei atlikti pasirinkti šie **šaltiniai**:

Socialinis dienos centras „Padėk pritapti“ (Asociacija „Lietuvos sakaliukų sąjunga“) – tai 2010 m. pradėta veikla, skirta palaikyti romų vaikus, pradedančius lankyti mokyklą. Dienos centro tikslas – suteikti romų ir kitų tautinių mažumų vaikams galimybę tobulėti, bendrauti ir bendradarbiauti per neformalaus ugdymo užsiėmimus. Šios iniciatyvos dėka romų vaikai jau daugiau nei dešimtmetį yra bandomi įtraukti į Lietuvos visuomenės gyvenimą, skatinamas jų ugdymas bei socialinis gyvenimas. Dienos centras bendradarbiaudamas su įvairiomis vyriausybinėmis bei nevyriausybinėmis organizacijomis organizuoja renginius ir užsiėmimus. Darbo imtyje yra nagrinėjami „Padėk pritapti“ socialinio tinklo „Facebook“ įrašai (viso 300 per penkerius metus) ir su įrašais skelbiamos nuotraukos. „Padėk pritapti“ projektas yra vienintelė integracijos priemonė, kuri aktyviai komunikuoja su visuomene socialinėse medijose.

„Nupiešk man kelią. Iliustruota romų istorija“ yra jungtinis dienos centro „Padėk pritapti“ dalyvių ir Akvilės Misevičiūtės (Magicdust) projektas. Tai 2019 m. visuomenei pristatytas komiksas, skirtas papasakoti romų etninės grupės istoriją, prieinamas internetu bei spaudos vietose. Taip pat projekto metu, renkant medžiagą komiksui, buvo organizuoti edukaciniai užsiėmimai, kurių metu romų ir ne romų vaikai mokėsi apie romų istoriją, kalbą, tradicinius šokius ir papročius.

Ugdymo plėtotės centras, siekdamas padėti mokykloms sėkmingiau įveikti kylančius iššūkius, organizavo konsultacijas ir mokymus, skirtus stiprinti mokyklų bendruomenių kompetencijas, reikalingas romų mokinių mokymosi poreikiams pažinti ir kokybiškam ugdymui organizuoti. Šiame tyrime yra nagrinėjamos 2017 m. išleistos rekomendacijos pedagogams „Rekomendacijos dėl romų vaikų įtraukiojo ugdymo stiprinimo“.

Taip pat Nacionalinė švietimo agentūra 2016–2020 m. vykdomo projekto „Bendrojo ugdymo mokytojų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų tobulinimas“ metu parengė filmą pedagogams bei pagalbos specialistams „Mokykla. Tolerancija. Romai“, kuriuo siekiama atskleisti mokinių įtraukties į mokyklos bendruomenę ypatumus.

„Dirbkime kartu su romais – naujos darbo galimybės ir iššūkiai“ yra vienas pagrindinių projektų, orientuotų į darbingo amžiaus vyrus ir moteris, vykdomas pagal Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų planą. Projektas skirtas siekti integruoti romų bendruomenės atstovus į darbo rinką bei mažinti socialinę atskirtį: vykdomas darbinių ir bendrųjų (skaitmeninio raštingumo, kalbų, verslumo) įgūdžių ugdymas, skatinama motyvacija, vertinami asmens poreikiai, vykdomi viešojo kalbėjimo, komunikacijos mokymai, teikiamas tarpininkavimas bei kita pagalba įsidarbinant ar jau įsidarbinus.⁸⁵ Analizėje yra nagrinėjamas šio projekto aprašas.

„Vietinės romų platformos – kelias link bendradarbiavimo su savivaldybėmis“ – 2016 m. pradėtas vykdyti projektas, kurio metu buvo išrinkti tarpininkai, padėsiantys romų bendruomenei bendradarbiauti su vietos valdžios atstovais įvairiais klausimais. Taip projekto metu yra skatinama romų moterų integracija bei jaunimo motyvacija. Išskirtinis dėmesys yra skiriamas ir romų genocidui, išverstas Europos Tarybos parengtas švietimo vadovas jaunimui apie romų genocidą „Teisė prisiminti“, skirtas pedagogams, NVO ir jaunimo organizacijoms. Leidinyje siekiama pristatyti skaitytojui romų genocido istoriją, padėti atpažinti diskriminaciją kasdienėje aplinkoje bei supažindinti su žmogaus teisių principais.

Taip pat siekiant pastebėti, internalizuoto orientalizmo apraiškas yra remiamasi renginio „Gypsy Fest“ bei roma.lt ir romuplatforma.lt komunikacija viešojoje erdvėje. Pastarieji šaltiniai yra aktyviai susiję su integracijos priemonėmis, skleidžiant informaciją bei užimant bendradarbiavimo poziciją.

Tyrimo **eiga** vykdoma nuosekliai laikantis kritinės diskurso analizės principų. Surinkus medžiagą ji pirmiausia yra apibendrinama, tuomet interpretuojama ir aiškinama bendrame romų integracijos diskurso kontekste. Pastaroji dalis ir yra svarbiausia tyrimui. Tyrimo metu didžiausias dėmesys yra kreipiamas į romų etninės grupės poziciją kalbiniuose aktuose, analizuojama, kaip romai yra reprezentuojami. Tyrimo metu terminas „reprezentacija“ naudojamas apibrėžti integracijos diskurse randamas reikšmes, o terminas „stereotipas“ naudojamas apibrėžti visuomenėje įsigalėjusias nuostatas romų atžvilgiu. Remiantis teoriniu pagrindu ir ankstesniais tyrimais galima išskirti jau

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybė „Lietuvos Respublikos trečioji periodinė ataskaita pagal 1966 metų tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą“, 2019 m., 7, <<https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAK/ce52aa11f57a11e9b1edb3c76ab78f41/fd303590b01be096338f5274d9d0d0cf/>>, [žiūrėta 2021-01-27].

egzistuojančius stereotipus, kurie įtvirtina neigiamas nuostatas visuomenėje. Siekiant šiuos stereotipus keisti ir įtraukti romų etninę grupę į bendrą Lietuvos visuomenės gyvenimą, stereotipų naikinimas arba kismas iš negatyvių į pozityvius turėtų būti viena pagrindinių integracijos projektų užduočių. Remiantis anksčiau aptartais tyrimais, pagrindiniai stereotipai apie romų bendruomenę žiniasklaidoje yra: nedirbantys, vagiantys, tingūs, prekiaujantys narkotinėmis medžiagomis, nenorintys įsitraukti į visuomenės gyvenimą, nepatikimi, grėsmingi, *kitokie*. Analizės pagrindiniai klausimai yra: kaip romai reprezentuojami integracijos diskurse, kaip atliepiami dabartiniai stereotipai bei ar galima pastebėti priskiriamų naujų reprezentacijų romų grupei, jei taip, kokių?

Atlikus kritinę diskurso analizę yra grįžtama prie Hall ir Said, atitinkamai reprezentacijų ir orientalizmo teorijų. Siekiant aiškiau apibrėžti romų bendruomenės reprezentaciją įvairiuose socialiniuose projektuose ir veiklose, yra išskiriamos romų reprezentacijos, kurios integracijos priemonių diskurse atsikartoja (vadinasi, pasikartoja daugiau nei vieną kartą). Kiekvienas analizės šaltinis buvo analizuojamas paskirai ir reprezentacijų tipai yra išskiriami apibendrinus analizuotą medžiagą, todėl likusi analizės dalis jau yra skirstoma pagal reprezentacijų tipus, aptiktus integracijos diskurse. Medžiagoje tiriama, kaip įkontekstualizuojamos romų etninės grupės problemos, kaip jie yra apibrėžiami, kaip reaguojama į stereotipus ir koku būdu šie yra atliepiami.

Taip pat svarbu pažymėti, kad siekiant atlikti detalesnį tyrimą, yra atkreipiamas dėmesys į diskursyvinį medžiagos mišrumą. Tiriama socialiniai projektai turi skirtingus, gana aiškiai apibrėžtus adresatus, diskursyvines bendruomenes. Tyrimo kontekste tai vertinama palankiai, kadangi darbo eigoje yra analizuojami įvairaus medialumo tekstai. Nepaisant šios įvairovės analizė yra atliekama nuosekliai, tai yra laikantis tų pačių analizės principų, kuriais remiantis galima atpažinti romų etninės grupės reprezentacijas. Medžiagos mišrumas atskleidžia daugialypę integracijos diskurse randamą romo reprezentaciją. Tyrimo dalyje yra daroma prielaida, kad pateikta vizualioji medžiaga kartu su jai priskirta tekstine medžiaga leidžia geriau atskleisti romų reprezentacijų pobūdį.

2.2 Romai kaip *kiti*

Pirmiausia derėtų apžvelgti pagrindinę bei itin plačią romo kaip *kito* reprezentaciją Lietuvos integracijos diskurse. Akivaizdu, kad etniniu ir socialiniu požiūriais romų etninė grupė išsiskiria Lietuvos visuomenėje – šis kitoniškumas, kuris atliepiamas socialinėse sferose, tampa pagrindu integracijos priemonėms. Kaip galima pastebėti iš ankstesnių tyrimų, stereotipas, kad romai yra kitokie įvairias aspektais (tradicijomis, gyvenimo būdu, kilme, išvaizda), yra bene pagrindinis visose romų gyvenamose šalyse.

Hall nurodytas skirstymas tarp *mes* ir *jie* yra itin gajus romų klausimais. Istoriskai yra nusistovėjusi nuostata, kad romai yra netinkami, nepakankamai civilizuoti. Ši nuostata yra sietina su nevienareikšmiu požiūriu į Europos romus, juos pripažįstant europiečiais, tačiau taip pat nepamirštant to, kad jie nėra kildinami iš europinės teritorijos.⁸⁶ Dėl šio skirtingumo nuo istoriskai europinėje teritorijoje gyvenančios daugumos atžvilgiu nuolatos randasi šios mažumos etninės grupės atotrūkis nuo dominuojančios šalies grupės.

Kitoniškumas šiuo atveju atliepia romų socialinių įgūdžių trūkumą etniniu pagrindu. „Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plane“ galima pastebėti ryškias kategorizacijas, kurios būdingos mažumos integracijos į daugumą diskursams. Pavyzdžiui, aptariant romų bendruomenės narių situaciją švietimo sistemoje teigiami pokyčiai yra lyginami tik su ankstesnių metų romų grupės rezultatais, o ryškėjančios neigiamos tendencijos dėl mažėjančio romų vidurinio ir aukštesnio išsilavinimo lygio yra pateikiamos bendrame Lietuvos vidurkio kontekste.⁸⁷ Tokiu būdu neigiamas rodikliai, nors ir savaime suponuoja romų vaikų nesėkmes švietimo srityje, yra dar labiau pabrėžiami juos įtraukiant į bendrą šalies situaciją, taip suponuojant didelį romų atotrūkį nuo *mūsų*, ligi kurių dar reikėtų pa(si)tempti. Kalbant apie skirtumą tarp ribinės grupės ir pagrindinės visuomenės derėtų prisiminti Foucault terminą „normalizuojanti sankcija“⁸⁸ – romų integracijos procese randasi ekspertai, kurie klasifikuoja, lygina, sudaro hierarchinę tvarką bei nustato adaptacijos taisykles, kurios turėtų nurodyti kaip prisitaikyti ar pasiekti normos (vadinasi,

⁸⁶ Marta Araújo, Silvia Rodríguez Maeso, „The ‘prudent’ integration of Roma/Gypsy pupils: segregation and white flight in Portuguese compulsory schooling”, University of Coimbra, 2012, 4

<https://www.ces.uc.pt/ces/projectos/tolerance/media/WP4/WorkingPapers%204_Portugal.pdf>, [žiūrėta 2021-04-16].

⁸⁷ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. sausio 29 d. įsakymu Nr. IV-48 „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6caa6010a8cb11e4a854e1c2026e476c/rpBnEixRmj>>, [žiūrėta 2021-03-05].

⁸⁸ Michel Foucault, *Disciplinuoti Ir Bausti: Kalėjimo Gimimas*. Baltos Lankos, 1998, 220–221.

mūsu), lygmenį. Remiantis Foucault idėja, galima pastebėti siekį normalizuoti romus – adaptuoti prie likusios visuomenės dalies normų integracijos diskurse.

Taip pat svarbu pastebėti, kad romų gyvenimo būdo ypatybės dažnai tampa sąlyga jų socialinėms spragoms pagrįsti. Pavyzdžiui, Nacionalinės švietimo agentūros parengtame ir pedagogams skirtame informaciniame filme „Mokykla. Tolerancija. Romai“ yra pristatomos romų vaikų mokyklos nelankymo priežastys. Pasak socialinės pedagogės, dalyvavimas švietimo sistemoje romų vaikams ir jų mokytojams yra sudėtingas procesas dėl jų „laiko nesuvokimo“⁸⁹ – vaikai yra nepratę anksti keltis, nes tokios romų gyvenimo būdo tradicijos. Taip pat filme psichoterapeutas, kalbėdamas apie romui nesuprantamą mokymosi naudą bei to būtinybę, sako: „bet naudinga tau bus tai, kad tu ką, pavyzdžiui, galbūt išmoksi sakyti lietuviškai gražiai: atsiprašau, ačiū, insim gerbti vienas kitą.“⁹⁰ Ši kalbėjimo raiška išskiria romų asmenis kaip nepakankamus sulaukti pagarbos tol, kol negeba raiškiai ir mandagiai reikštis lietuvių kalba, o valstybinės kalbos mokėjimas tampa pagrindu humanizacijai. Grindžiant mintį, kad kitoniškumas romų etninės grupės atveju suponuoja nepakankamumą, derėtų prisiminti Mihai pastebėtą integracijos problematiškumą. Pasak Mihai, integracijos diskursas suponuoja reikiamybę romams prisitaikyti prie jau esamų praktikų ir veiksmų modelių, institucijų, o ne pasinaudoti integracijos procesų suteikta galimybe peržiūrėti ir pertvarkyti kolektyvinės minties bei politinius modelius.⁹¹ Skirstymas tarp romų ir ne romų rodo socialinių struktūrų, sukurtų institucijose, pavyzdžiui, mokyklose ar darbo rinkoje, tinkamumą, todėl teigiama, kad daugumos visuomenė šiose institucijose dirba arba mokosi gerai. Atitinkamai netinkamo romų elgesio priežastimi laikoma ne struktūrinės atskirties, o netinkamo prisitaikymo prie visuotinai priimtų protingos, jei ne geros, visuomenės ir jos institucijų elgesio taisyklių problema.⁹²

Kita vertus, kitoniškumas nėra pateikiamas vien tik kaip negatyvi ir nenugalima ypatybė. Kitoniškumas bendrame Lietuvos kontekste taip pat implikuojamas ir multikultūrinio (iki 2020 m. savo veiklą pagrinde orientavusio išskirtinai į romų vaikus) vaikų dienos centro pavadinime „Padėk pritapti“. Šis pavadinimas sufleruoja išskirtinumo, nepritapimo egzistavimą prie likusios visuomenės dalies. Nepritapimo požymį švelninanti aplinkybė yra interpeliacija pritampantiems, tai yra daugumai, padėti romų vaikams pritapti bei tokiu būdu sumažinti atskirtį.

⁸⁹ Nacionalinė švietimo agentūra, *Mokykla. Tolerancija. Romai.*, (10:20 – 10:45)

<<https://mokytojojtv.emokykla.lt/2020/10/filmas-mokykla-tolerancija-romai.html>>, [žiūrėta 2021-03-28].

⁹⁰ Ten pat (14:50 – 16:10).

⁹¹ Surdu, 17.

⁹² Ten pat.

Šio projekto metu taip pat organizuojami socialinių įgūdžių mokymai vaikams, kurie skirti padėti pažinti save ir kitus.⁹³ Romų vaikų socialinių įgūdžių ugdymas yra dažnai aptinkama praktika, kuri vėlgi suponuoja, kad jie šių savybių bent kažkiek stokoja, tačiau siunčiama žinutė, kad to galima išmokti ir adaptuotis visuomenėje. Taip pat jau anksčiau minėtame filme „Mokykla. Tolerancija. Romai“ yra teigiama, kad derėtų romų kitoniškumą, tai yra tradicijas, gyvenimo būdą pažinti bei suprasti, kadangi kartais ir šių tradicijos sukelia tam tikrų problemų.⁹⁴ Taip leidžiant suprasti, kad tai nėra į normatyvą patenkanti grupė, tačiau iš šios ir nederėtų reikalauti asimiliacijos, greičiau pastangos iš abiejų pusių mokytojų ir mokinių derinti skirtingas grupių ypatybes. Teigiama, kad kultūros pažinimas leistų tiek geriau suprasti kylančias problemas, tiek darniau sugyventi.

Galima pastebėti, kad etnis kitoniškumas yra toleruotinas ir pateisinamas kultūriniu aspektu, tačiau viešosiose sferose kitoniškumas tampa trukdančiu dėmeniu. Remiantis Hall pateiktomis stereotipų keitimo gairėmis, galima pastebėti, kad etnis ir socialinis kitoniškumas romų integracijos diskurse yra daugiabiaunis. Viena vertus, kitoniškumas implikuoja atotrūkį, dėl kurio socialinėse sferose (švietimo sistemoje, darbo rinkoje) tarp romų ir likusios visuomenės, romų ir kitų mažumų grupių randasi skirtis, kurią reikia įveikti. Tačiau privačiose sferose integracija palieka kitoniškumą gyvuoti – tradicijos, kitoks nei normatyvinis kultūrinis gyvenimo būdas yra neliečiami. Šioji reprezentacija neginčija stereotipo apie romus kaip *kitus*, greičiau galima teigti, kad jų kitoniškumas tampa sureduokuotas iki normos neatitikimo, kurį galima pašalinti, pasitelkus integracijos procesus.

2.3 Romai kaip iššūkis

Artima anksčiau aptartai reprezentacijai galima laikyti ir romų ir/arba darbo su romais kaip iššūkio traktavimą. Integracija dažnai yra įvardijama kaip itin sudėtingas procesas, reikalaujantis tiek integruojamosios, tiek integruojančiosios pusės pastangų. Romų įtraukties procese dažnai galima pastebėti, kad darbas su šios tautybės asmenimis yra reprezentuojamas kaip reikalaujantis daugiau pastangų nei įprasta dirbant ar bendradarbiaujant su kitomis visuomenės grupėmis. Vermeersch analizuodamas romų integracijos aspektus Europos sąjungos šalyse atkreipia dėmesį, kad šios bendruomenės vaizdavimas tik kaip etniškai pašalinių asmenų, o ne kaip socialiai ir ekonomiškai nepasiturinčių bendrapiliečių sukūrė erdvę romų kaip specifinio atvejo traktavimui, tai yra kuomet

⁹³ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas 2016-03-02,

<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/1794138387474927>>, [žiūrėta 2021-04-15].

⁹⁴ Nacionalinė švietimo agentūra, (17:45 – 19:20).

etniniu ar kultūrinu pagrindu pateikiama problema sąlygoja specialiųjų priemonių įvedimą.⁹⁵ Tiek romų įtraukties į švietimo sistemą, tiek į darbo rinką projektuose šis procesas dažnai yra laikomas iššūkiu bei neįprastu ir sudėtingesniu atveju romams ir su jais dirbantiems asmenims.

Pirmiausia galima pastebėti, kad romų specifinis kitoniškumas yra implikuojamas vien tuo, kad integracijos politikos požiūriu tai yra vienintelė etninė grupė, reikalaujanti didesnio dėmesio nei kitos tautinės mažumos Lietuvos teritorijoje, bei kuriai politiniu lygmeniu yra specifiskai skirtas integracijos veiksmų planas kartu su įvairiomis iniciatyvomis. 2016–2020 m. įgyvendinamo projekto „Dirbkime kartu su romais – naujos galimybės ir iššūkiai“ apraše yra pristatoma, kad šios veiklos metu bus sudarytos galimybės įgyti „formalųjį ir neformalųjį *romams adaptuotą* profesinį mokymą“⁹⁶, o „Socialiniai darbuotojai taip pat teiks romams *lydimąją ir tarpininkavimo* bendraujant su institucijomis *pagalba*“⁹⁷. Nurodoma, kad romams reikalingas specialiai šiai grupei pritaikytas mokymas, tačiau šis išskirtinumas neturi teigiamos konotacijos, vėlgi greičiau atsispiriama nuo kitoniškumo kaip nepakankamumo. Sykiu išskiriamas ir nesavarankiškumas bei institucinės priežiūros reikalingumas kaip sėkmingo projekto vykdymo užtikrinimas.

Šiuo atveju etniškumas tampa nepakankamumo rodikliu ir Nacionalinėse švietimo agentūros parengtame informaciniame filme „Mokykla. Tolerancija. Romai“ skirtame „pedagogams bei pagalbos specialistams, dirbantiems klasėse, kuriose mokosi įvairių ugdymo(si) poreikių turintys mokiniai“⁹⁸. Šiuo atveju romai etniniu pagrindu yra priskiriami prie turinčių kitokių poreikių nei likę mokiniai. Ugdymo plėtotės centro parengtose rekomendacijose nurodoma, kad mokytojams, dirbantiems su romų vaikais, tenka „nelengvas uždavinys“, todėl jiems rekomenduojama pasitelkti padėjėjus, kreiptis psichologinės pagalbos, siekiant išvengti pervargimo.⁹⁹ Šis romų vaikų apibūdinimas ir mokytojų darbo sunkumo suredukavimas iki romų vaikų klasėje implikuoja pastarųjų nenormatyvą, nepritapimą ir iššūkius su jais dirbantiems asmenims – šiuo būdu galima pastebėti jau integracijos lygmenyje vykdomą segregaciją.

Referuojant į anksčiau aptartas įprastas romų etninės grupės reprezentacijas, galima skirti, kad integracijos priemonės pirmiausia atliepia romų skirtingumą nuo likusios visuomenės dalies ir sykiu įtvirtina nepakankamumo normai bei romo kaip specifinio atvejo traktavimą. Būtent romams skirta

⁹⁵ Peter Vermeersch „Reframing the Roma: EU Initiatives and the Politics of Reinterpretation.“ *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 38, no. 8, 2012, 1195–1212, 1197.

⁹⁶ roma.lt, *Dirbkime kartu su romais – naujos galimybės ir iššūkiai*, <<http://www.roma.lt/v2/index.php?dirbkime-kartu-su-romais-naujos-darbo-galimybaes-ir-iaaakiai>>, [žiūrėta 2021–04–11].

⁹⁷ romuplatforma.lt, *Romų dalyvavimas darbo rinkoje*, <<http://www.romuplatforma.lt/darbo-rinka/>>, [žiūrėta 2021–04–11].

⁹⁸ Nacionalinė švietimo agentūra, [žiūrėta 2021–03–28].

⁹⁹ Ugdymo plėtotės centras, *Rekomendacijos dėl romų vaikų įtraukiojo ugdymo stiprinimo*, Vilnius, 2017, 5.

medžiaga, priemonės, priežiūra ir problemų pagrindo suredukavimas iki etninių ypatybių juos įveda į daugumos galios vykdymo epicentrą, kuriame pagalba daugumos atžvilgiu yra traktuojama kaip iššūkis, papildomas sunkumas, o mažumos atžvilgiu – kaip priemonė grupės pripažinimui ir humanizacijai. Įvairūs specialistai, dirbantys su romais, šiuo atveju atlieka sudėtingą gelbėtojo ir teisingo kelio rodytojo vaidmenį. Buvimas romu tampa it patologija, kurią privalu civilizuoti Lietuvos kontekste.

Tačiau taip pat reikia pastebėti, kad iššūkio motyvas čia nėra vienakryptis, tai yra sukoncentruotas į tik su romais dirbančius asmenis – iššūkis tenka ir romams. „Padėk pritapti“ projekto įrašuose galima pastebėti, kad iššūkis išsilaikyti švietimo sistemoje nėra grįstas vien tik asmeninėmis pastangomis. Šis projektas atkreipia dėmesį į socialines aplinkybes, su kuriomis susiduria romų vaikai „<...> apie vaikus, kurie kaip įgalėdami sutelkia visą motyvaciją ir stengiasi eiti į mokyklą, nepaisant to, kad joje kartais nelaukia jų klasiokai, kad kartais sunku suprasti užduotis ir galbūt gresia dar vienas persikraustymas, nes valdžia tiesiog nusprendė, kad namus reikia nugriauti“¹⁰⁰. Romų gyvenimo ypatumai ir nuostatos jų atžvilgiu taip pat apsunkina įsitraukimą į mokyklos gyvenimą ir galimybes dalyvauti mokymosi procese tolygiai su kitais vaikais, todėl nurodoma, kad įsitraukimas į pilnavertišką visuomenės gyvenimą taip pat yra sudėtingas procesas ir romams.

Ugdymo plėtotės centro parengtame rekomendacijų švietimo darbuotojams leidinyje atliepiama ir romų vaikų pozicija. Čia minima, kad ne visada yra pasiekiami užsibrėžti rezultatai, romų vaikai taip pat susiduria su sunkumais, svarbu pasistengti išpildyti specifinius jų poreikius, o ne švietimo programos nurodymus.¹⁰¹ Šiuo požiūriu svarbu atkreipti dėmesį, kad iššūkis nėra traktuojamas kaip neįveikiamas, iššūkių įveikimas veda link tautinės mažumos ir daugumos bendrystės ir darnesnio sugyvenimo, pasak projektų. Kitaip sakant, dar ne viskas prarasta – romus įmanoma sunorminti ir tikimasi, kad statuso pasiekimas yra galimas.

Ši reprezentacija siekia pakeisti įsigalėjusį stereotipą, kad romai yra nedarbštūs, negabūs iš prigimties – jiems tereikia įveikti iššūkius. Šie iššūkiai visgi yra sąlygoti romų grupės specifiškumo – skirtingumo nuo likusios visuomenės dalies. Galima pastebėti, kad integracijos procese romus siekiama *civilizuoti*– specialiai pritaikyta medžiaga ir metodai suponuoja, kad romai stokoja pakankamai įgūdžių pilnavertiškai įsiliesti į Lietuvos visuomenės gyvenimą savo pastangomis, sekdami įprastų kitiems praktikų, tad jiems reikia pagalbos. Šioje reprezentacijoje galima pastebėti aiškias galios pozicijas, tai yra kiti Lietuvos piliečiai šiuo atveju atsiduria galios pozicijoje, nes turi

¹⁰⁰ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2016-03-16,

<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/1644475169107917>>, [žiūrėta 2021-04-11].

¹⁰¹ Ugdymo plėtotės centras, 4.

pakankamai prigimtinių savybių pasiekti gerus mokymosi rezultatus, įsilieti į darbo rinką ir t.t. Tuo tarpu romai yra laikomi išimtinu atveju, remiantis šių etninėmis ypatybėmis, kurios taip pat išryškina ir socialinę atskirtį.

2.4 Romai kaip aplinkybių aukos

Šioje dalyje aprašomos diskursyvinės praktikos, kuriose atskleidžiama romų bendruomenės arba jos dalies kaip aukos reprezentacija. Integracijos priemonės, socialiniai projektai patys savaime suponuoja apie socialiniuose visuomenės paribiuose atsiradusią asmenų grupę, kuriai dažnu atveju yra reikalinga pagalba. Integracijos priemonių kontekste aukos paveikslas yra itin dažnai išnyrantis sulyginimas arba netgi apibūdinimas, tačiau palyginimas daromas dėl skirtingai įvardijamų priežasčių, kurios aptariamose tolesnėje dalyje. Aukos reprezentacija įprastai, galima teigti, yra aiškinamoji, tai yra per ją atsiskleidžia mažumos socialinės padėties priežastys, kuriomis įprastai bandoma ant mažumos pečių užkrautą našą padalyti įvairioms socialinėms institucijoms.

Skurdo akivaizdoje romų vaikai tampa aukomis, kurios dėl finansinės padėties lygiai taip pat negali pasiekti ir kitų pagrindinių gerovių, kaip kad pavyzdžiui ugdymas. „Padėk pritapti“ vadovė Inga Kreivėnaitė teigia, kad „jie [past. vaikai] skursta, nuolat yra priversti galvoti, iš kur gauti žieminius batus ar sportinę aprangą, kiti vaikai neretai iš jų pasišaipto, o ir patys romų vaikai *gėdijasi*, pradeda save izoliuoti nuo labiau pasiturinčių“.¹⁰² Tai, pasak jos, yra viena pagrindinių priežasčių dėl kurios romų vaikai anksti palieka mokymosi įstaigas arba nebegeba tęsti mokslų dėl pernelyg anksti užgriuvusios finansinės naštos. Svarbu pažymėti, kad romų vaiko reprezentacija kaip finansinės padėties aukos kartu yra siejama ir su diskriminaciniu požiūriu.

Emocijų ir jų padarinių išskyrimas yra viena retesnių apraiškų kalbant apie romų bendruomenę, tai yra didžioji dalis medžiagos, informacijos dažniausiai apsiriboja sisteminėmis problemomis, kuriose romas kaip asmuo netenka emocinių ypatybių. Kreivėnaitės interviu galime pastebėti jos gebėjimą kalbėti už romus ir suteikti jiems daugiau žmogiškumo pagrindžiant jų veiksmus arba išskylančias problemas net ir emociniu pagrindu.

Romų bendruomenė taip pat yra vaizduojama kaip ir sisteminio abejingumo auka. Viename „Facebook“ įrašė „Padėk pritapti“ savanorės dalinasi savo patirtimi vienos kelionės metu į Vilniaus Kirtimų rajoną, kurio metu susidūrė su grėsminga situacija: „<...> Liūdesys apėmė labiau nei anksčiau bet kada. Aš ne kartą esu mačiusi institucijų abejingumą, bet šįkart jis pasiekęs kažkokį

¹⁰² Kristina Aržuolaitienė „Kitokie pasakojimai iš taboro: koks mokslas, kai pilvas gurgia ir nėra kuo apsirengti?“, <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kitokie-pasakojimai-is-taboro-koks-mokslas-kai-pilvas-gurgia-ir-nera-kuo-apsirengti-56-560183>>, [žiūrėta 2021–02–13]

nebesuvokiamą ciniškumo lygį. Vaikai budi naktimis ir bijo eiti nuo mokyklos į autobusą, kad jų nepapjautų, o policija sėdi sau ir linksminasi stabdydami tikrai ne tuos, kurių ten buvo atvažiavę stabdyti. Įdomu, ar iki artėjančių Mero rinkimų bus surengtas dar vienas parodomasis šou, nugriaunant jau ir taip retėjančius namus, ar prikeliant vaikus ankstų rytą, demonstruojant, jog policija ir visos kitos institucijos intensyviai dirba. Ir taip suksis ciklas vėl iki kokių nors svarbių politinių įvykių. Susidėjo visas abejingumo paveikslas, kurio vienintelė šviesi spalva buvo viltis, kad bent atėję į mokyklą, jos viduje ir vaikų dienos centre vaikai jausis saugiau. Visgi, tai neišsprendžia to kasdienio jų patiriamo išgąščio. <...>¹⁰³ Šis įrašas yra gana daugiasluoksnis, kuriame galima rasti polifonišką požiūrį į romų bendruomenę. Pirmiausia, romų bendruomenė yra pristatoma kaip atsidurianti nuolatinėje grėsmėje: „<...> Julija smulkiai papasakojo, kodėl yra tokie išsigandę: nes narkomanai-banditai vakar žadėjo apsupti visą “taborą” ir jį tada padegti, kad niekas negalėtų pabėgti. Grasinimai nebuvo tušti žodžiai – tą patį vakarą buvo padegtas vienas namas. Julija pasakojo, kad po to, nors sėdėjo kartu su kitais prie laužo, visi kartu puolė bėgti greit į namą kartu su kitais vaikais, parbėgo ir užrėmė duris. Toliau pasakojo, kaip naktį vyresnieji prausė veidus šaltu vandeniu, kad neužmigtų ir paeiliui budėtų. <...>¹⁰⁴ Bendruomenė ir ypač vaikai tampa nesaugios aplinkos aukomis, kurios yra priverstos išgyventi nuolatinę grėsmę ir mokėti apsisaugoti. Situacijos žiaurumas yra įtvirtinamas per gana vaizdingą kalbą – *nepapjautų* ir supriešinimą – *o policija sėdi sau ir linksminasi stabdydami tikrai ne tuos, kurių ten buvo atvažiavę stabdyti*. Įrašas pabrėžia institucinį neveiknumą ir abejingumą tykantiems pavojams Kirtimų rajone. Negana to, romų gyvenamasis rajonas yra įvardijamas kaip scena parodomajam politiniam šou, kurio metu galima būtų apsimestinai susirūpinti šios gyvenvietės situacija ir keliamomis problemomis. Čia galima pastebėti susiduriančius diskursus, tai yra instituciniu lygmeniu romų bendruomenė yra laikoma pavojinga ir kelianti grėsmę kitoms visuomenėms dalims, kita vertus – įrašė pabrėžiamas pavojus kyla ne iš bendruomenės tiesioginio branduolio, o iš kitų pavojingų asmenų, kurie kelia grėsmę romų gyvenvietei. Abejingumas ir nepasitikėjimas nei vienu diskursų dalyvių apibūdina vieną svarbiausių dialogo tarp romų bendruomenės ir institucijų nebuvimo priežastį. Taip pat svarbu pastebėti, kad anksčiau minimos aplinkybės kaip skurdas, socialinė padėtis ir abejingumas romų problemoms skatina itin ankstyvą romų vaikų įsitraukimą į suaugusiųjų gyvenimą. Galima sakyti, kad greta aukos reprezentacijos, romų vaikai yra vaizduojami kaip pernelyg greitai suaugę, netekę/neturėję tipinių vaikiškų džiaugsmų.

¹⁰³ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2015-01-19,

<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/1677412905814143>>, [žiūrėta 2020-10-17].

¹⁰⁴ Ten pat.

Ši reprezentacija tyrimo kontekste yra siejama su nusistovėjusiu stereotipu apie romų grupės neišprusimą kaip jų kaltę. Integracijos priemonių siekiu tampa visuomenės švietimas dėl romų gyvenimo aplinkybių ir kaip jos sąlygoja pastarųjų įsitraukimą į visuomenės gyvenimą. Šioje reprezentacijoje galima pastebėti pateisinimą dėl nepakankamo įsitraukimo į visuomenės gyvenimą dėl ir taip sudėtingų sąlygų, kurios sukelia tik dar vieną papildomą atskirtį ekonominiu aspektu.

Integracijos diskursas šioje reprezentacijoje taip atskleidžia gana nematomą romų gyvenimo pusę – ne kaip pavojaus sukėlėjus, o kaip gyvenančius nuolatiniame pavojuje. Tai vėlgi, galima būtų teigti, prieštarauja, stereotipui, kad romai yra iš prigimties linkę nusikalsti asmenys. Integracijos diskurse galima pastebėti, siekį destereotipizuoti romus ir parodyti kitą visuomenės problemą – sistemine diskriminaciją romų atžvilgiu, kai šių susidūrimas su grėsme yra vertinamas aplaidžiai ir nesusilaukia pakankamo institucijų, šiuo atveju, policijos dėmesio. Visgi, šis motyvas nepaneigia pavojaus ir grėsmės kaip nuolatinės romų aplinkos – romai išlieka nusikalstamos veikos epicentre, kuris suprantamas kaip išskirtinai šiai bendruomenei būdingas. Romų kaip aplinkybių aukos reprezentacija daugiausiai apima grupę romų bendruomenės – vaikus, kaip pažeidžiamus, gyvenančius grėsmėje ir esančius aplinkybių aukomis. Negana to, reikėtų pastebėti, kad dėl „Padėk pritapti“ medijuojamų žinučių socialiniame tinkle ši reprezentacija tampa palyginus aktyvi viešojoje erdvėje – jos siekis, rodos, tampa aktyviai prieštarauti įsigalėjusiems stereotipams ir parodyti esamą sisteminių neteisingumą romų atžvilgiu bei sykiu pakviesti padėti sudėtingose situacijose atsidūrusiems romams.

2.5 Romai kaip Lietuvos piliečiai

Kasatkina ir Leončikas pastebi, kad vienas svarbesnių integracijos rodiklių yra domėjimasis ir dalyvavimas šalies politiniame gyvenime, kuris žymi tiek mažumos integruotumo, tiek lojalumo laipsnį.¹⁰⁵ Romų kaip tautinės mažumos įvardijimas savaime implikuoja nacionalinį skirtumą Lietuvoje, tačiau integracijos procesai siekia juos reprezentuoti kaip visaverčius šalies piliečius. „Padėk pritapti“ iniciatyvoje yra siekiama vaikus įtraukti į visuomenės gyvenimą ir padėti dalyvauti jame. Siekiant sumažinti atskirtį pilietiniu lygmeniu jie dalyvauja ir ruošiasi valstybinėms šventėms, pavyzdžiui, piešdami valstybinę simboliką. Šis veiksmas veikia kaip vaikų pilietiškumo įgalinimas ir jų pačių prisiskyrimas Lietuvos bendruomenei. Pateiktoje fotografijoje (žr. paveikslą nr. 2) galime pastebėti džiaugsmingus vaikų veidus arba pristatant savo nupieštą valstybinę simboliką, kuri byloja apie įsitraukimą į bendrą Lietuvos visuomenės kontekstą.

¹⁰⁵ Kasatkina ir Leončikas, 108.

2 pav. šaltinis „Facebook“

3 pav. šaltinis „Facebook“

Antrojoje (žr. paveikslą nr. 3) fotografijoje yra vaizduojami romų vaikai kartu su istorijos ir geografijos mokytojais diskutavę „apie laisvę kalbėti, kurti, keliauti, dainuoti patinkančias dainas, apie istoriją repo ritmu, apie svajones ir Nepriklausomos Lietuvos ateitį.“¹⁰⁶ Šiuo atveju romai dalyvauja diskusijoje apie šalies gyvenimą kaip pilnaverčiai jos piliečiai.

Šiuo būdu yra bandoma sušvelninti skirtį tarp *mes* ir *jie (kiti)* bei leisti vaikams pasijausti įtrauktiems į visuomenės gyvenimą. *Kitų* reprezentacija įprastai yra natūralizuota, tai yra nekintama ir nekeičiama. Tokia reprezentacija yra paremta stereotipais, kurie *kitus* suskirsto į labai paprastas ir itin primityvias charakteristikas, kurios yra nulemtos tų pačių natūraliai susiklosčiusių aplinkybių ir pabrėžiančios skirtumus, kurie atskiria *mus* nuo *kitų*. Anot Hall, norint sustabdyti stereotipizacijos procesus reikia, kad grupių reprezentacijos būtų ne paviršutiniškos, o daugiasluoksnės.¹⁰⁷ Romų etninės grupės pagrindinis skirtumas nuo likusios visuomenės yra jų etniškumas, į kurį įprastai yra žvelgiama kaip į nedalomą ir nekeičiamą kintamąjį, kuris nesiderina su Lietuvos pilietybės konceptu. Siekiant destereotipizuoti romų bendruomenę, „Padėk pritapti“ iniciatyva romų tautybė netampa kliūtimi būti Lietuvos pilietinės visuomenės dalimi: „*Laisva Lietuva – tai tokia Lietuva, kurioje gerai jaučiasi, savo ateitimi joje rūpinasi ir savo šalį myli kiekvienas gyventojas nesvarbu, kokios jis tautybės, rasės, išsilavinimo būty.*“¹⁰⁸ Įrašo suponuojamas liberalus diskursas žymi siekį nepaisyti egzistuojančių skirtumų ir kartu tarpti tokioje visuomenėje, kuria *kiekvienas* gali džiaugtis.

¹⁰⁶ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2017-02-14,

<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/photos/1954970284725069/>>, [žiūrėta 2021-02-13]

¹⁰⁷ Hall, 245, 275.

¹⁰⁸ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2015-03-10,

<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/photos/a.1614117668810334/1644475552441212/>>, [žiūrėta 2020-10-17]

4 pav. šaltinis „Facebook“

„Su Tarptautine romų diena, bičiuliai! Linkime, kad šios tautos žmonės pažintume ne tik per dainas bei šokius, bet ir priimtume juos kaip lygiaverčius mūsų šalies piliečius, turinčius tokias pačias galimybes į išsilavinimą, darbą, visuomeninį gyvenimą.“¹⁰⁹

Pilietinė įtrauktis „Padėk pritapti“ projekte vyksta dvejopai – valstybinė simbolika čia taip pat yra pasitelkiama ir tarptautinės romų dienos proga. Šiuo būdu romų etninė grupė pati renkasi save kaip pozicijuoti Lietuvos sudėtyje. Berniukas, nešantis kone didesnę už save vėliavą bei žiūrintis tiesiai į objektyvą, byloja apie sąmoningą veiksma ir pasirinkimą apjungti romų ir lietuvių grupių simboliką (žr. paveikslą nr. 4). Greta esantis tekstas suponuoja skaitytojui problemą – romų etninės grupės nelaikymą lygiaverčiais piliečiais bei galimybę keisti esamą atskirtį, atskleidžiamas per modalines veiksmažodžių formas. Čia vėlgi atsiranda skirtis tarp *mes* ir *jie*, tačiau ji yra nukreipta ne į romų bendruomenę, tai yra romai vaizduojami kaip įsitraukiantys, norintys būti lygiaverčiais piliečiais, bet likusi visuomenės dalis to nepriima.

Buvęs Žmogaus teisių komiteto pirmininkas Valerijus Simulikas, kalbėdamas buvusį apie romų nelegalų apsigyvenimą Vilniaus Kirtimų rajone, sako, kad jie „gyvena tarsi tarp dangaus ir žemės“.¹¹⁰ Panašiai galima būtų ir apibendrinti romų poziciją Lietuvos Respublikoje. Nors dauguma romų ir turi Lietuvos pilietybę¹¹¹, tačiau įprastai jų etninės ypatybės tampa lemiančios pilietybės klausime – šioji yra suredukuota iki akiai matomų skirtumų, kuriuose pradingsta pilnaverčio piliečio

¹⁰⁹ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2018-04-08,

<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2154889648066464>>, [žiūrėta 2020-10-17]

¹¹⁰ Valerijus Simulikas: „Romų genocido dienos atminimo įtvirtinimas įstatymu – dar viena pergalė stiprinant žmogaus teises“, 2019 m. birželio 27 d. pranešimas žiniasklaidai

<https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=36002&p_k=1&p_t=267152>, [žiūrėta 2021-05-10].

¹¹¹ VšĮ Romų visuomenės centras „Pilietinės visuomenės stebėsenos ataskaita dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje. Spragų nustatymas romų įtraukties politikoje“, 7 <<https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-3-lithuania-2019-eprint-lt.pdf>>, [žiūrėta 2021-03-15].

statusas, kurį didžioji romų dalis jau turi. Todėl, rodos, kiek paradoksalus egzistavimas integracijos diskurse šitokių akivaizdžių reprezentacijų ir valstybinės simbolikos įsisavinimo, kuomet tai tėra fakto patvirtinimas. Todėl romų Lietuvos pilietybės reprezentacija greičiau primena nuolatinę tarpinę būseną, kurioje romai nei pakankamai savi, nei pakankamai tolimi, kad prieš juos būtų galima užsimerkti.

2.6 Romai kaip (savi)izoliuota grupė

Romai yra laikoma itin glaudžius tarpusavio santykius turinti grupė, kuri, manoma, nenoriai įsileidžia kitų grupių atstovus į savo gyvenimą. Bene visuose įtraukties projektuose svarbų vaidmenį užima tarpininkas tarp projekto organizatorių, institucijų ir romų bendruomenės, atliekantis įvairius vaidmenis. Ugdymo plėtotės centro rekomendacijose pedagogams siūloma „esant galimybei, pasitelkti tarpininką, padedantį romų mokiniams sėkmingiau įsilieti į ugdymosi procesą.“ Čia tarpininkų vaidmuo varijuoja nuo vertėjo, palydovo į mokyklą, pagalbininko, suvokiančio mokykloje galiojančias normas ir taisykles, iki pagalbininko konstruktyviam pokalbiui palaikyti tarp romų ir mokyklos bendruomenės.¹¹² Tarpininko vaidmuo, rodos, yra neišvengiamas kiekviename romų santykio su likusia visuomenės dalimi žingsnyje. Taip pat tarpininkai yra numatomi ir padedant romams įsilieti į darbo rinką projekte „Dirbkime kartu su romais – naujos darbo galimybės ir iššūkiai“¹¹³ bei „Vietinės romų platformos – kelias link bendradarbiavimo su savivaldybėmis“ tarpininkas „<...> teikė tarpininkavimo paslaugas vietos romų bendruomenėms ir savivaldybių institucijų darbuotojams, siekiant užtikrinti dialogą tarp dviejų suinteresuotų pusių. Tarpininkai padėjo romams rengti dokumentus į įvairias viešojo administravimo institucijas, suteikė pagalbą, padėjo šeimoms spręsti įvairius su vaikų ir suaugusiųjų švietimu susijusius klausimus.“¹¹⁴ Tarpininko vaidmuo yra sveikintinas integracijos procese ir yra vertinamas kaip teigiama praktika.

Svarbu pažymėti, kad dažnu atveju siūloma, kad tarpininkai būtų romų tautybės atstovai, kurie, pavyzdžiui, baigė tą pačią mokyklą ir yra susipažinę su aplinka/sistema. Tarpininkas šiuo atveju yra svarbus abiem pusėms – tiek mažumai, tiek daugumai. Pastebima, kad romai labiau pasitiki aplinka, kurioje yra jiems pažįstamas ir patikimas asmuo, o taip pat tarpininkas padeda ne romui geriau suprasti situaciją ir/ar iškilusią problemą. Tačiau tarpininko vaidmuo nesumažina diskursyvinės

¹¹² Ugdymo plėtotės centras, *Rekomendacijos dėl romų vaikų įtraukiojo ugdymo stiprinimo*, Vilnius, 2017, 7

¹¹³ „Dirbkime kartu su romais - naujos darbo galimybės ir iššūkiai“ <<http://www.roma.lt/v2/index.php?dirbkime-kartu-su-romais-naujos-darbo-galimybaes-ir-iaaakiai>>, [žiūrėta 2021-03-15].

¹¹⁴ Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, *Tautinės bendruomenės Lietuvoje*, Vilnius: Baltijos kopa, 2018, 27.

skirties tarp *mes* ir *jie*, o greičiau ją padaro latentinę, nes tarpininkavimo būtinybė tik pabrėžia, kad egzistuoja skirtumai, dėl kurių susikalbėti nepavyksta ne tik dėl kalbos barjero, o romų atstovai pripažįstami kaip savo arba aplinkos noru izoliuota grupė nuo likusios visuomenės dalies.

Šioje analizėje svarbu pastebėti, dėl kokių priežasčių atsiranda tarpininko kaip svarbaus integracijos proceso dalyvio vaidmuo. Nurodomos priežastys nėra susijusios vien tik su kalbiniais skirtumais, tačiau tarpininkai taip pat atlieka ir svarbią prižiūrėtojo ir paaiškintojo vaidmenį. Tarpininkas, galima teigti, tampa paternalizuoto diskurso įsmejinimu. Jo globėjiška priežiūra visais numatomais atvejais nurodo į romų nesavarankiškumą ir nesugebėjimą dalyvauti įprastame visuomeniniame gyvenime – romai suvokiami kaip socialiai silpna grupė.

Tačiau šiai romų grupės reprezentacijai atsiranda konkuruojantis diskursas „Padėk pritapti“ naudojamame diskurse. Kaip vienintelė iniciatyva aktyviai komunikuojanti ne tik su romais ir institucijomis, tačiau ir savo sekėjais „Facebook“ tinkle, jie išnaudoja šią galimybę interpeliuodami suinteresuotą visuomenės dalį atvykti susipažinti su romais: „<...>Lietuvoje gyvenančių romų bendruomenė išskirtinė tuo, kad maždaug pusę visų romų tautybės žmonių sudaro vaikai ir jaunimas iki 20 metų, kurie nei žiniasklaidoje, nei viešajame šalies gyvenime beveik nematomi ir pamiršti. Tad mes, jau daugiau nei 6 metus su romais dirbantis dienos centras, primename, kad šios tautos žmonės - lygiaverčiai Lietuvos gyventojai, turintys svajonių, norintys augti, pažinti, suprasti, turėti draugų, pasitikintys žmonėmis ir padedantys, kai jiems suteikiama galimybė. Geriausias būdas sulaužyti stereotipus - gyva pažintis, tad nebijokit, užsukit pas mus, pakalbinkit romus kaimynus, pasidomėkit turtinga šios tautos kultūra ir pasakykit "Svenkosa tut!"“¹¹⁵ „Padėk pritapti“ centras pabrėžia, kad izoliuotos grupės reprezentacija tėra stereotipas, kuri kyla iš šios grupės nepažinėjimo.

Visgi, žvelgiant į įprastas integracijos praktikas, pastebima, kad romai yra laikomi stokojančiais savarankiškumo įvairiose socialinėse praktikose. Todėl reikalingas asmuo gerai pažįstantis abi – tiek mažumos, tiek daugumos grupes – ir galintis palengvinti egzistuojančios latentinės prarajos tarp jų įveikimą. Tarpininko buvimas greičiau patvirtina stereotipo apie romus kaip (savi)izoliuotą grupę, tačiau šios at(si)skyrimą padaro patogesniu daugumos grupei ir ne tokiu akivaizdžiu.

¹¹⁵ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas 2019-04-08,

<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2400655603489866>>, [žiūrėta 2020-10-17]

2.7 Romai kaip engiama grupė

Itin svarbu pastebėti, kad romų integracijos projektuose romų grupės įsitraukimo į visuomenę problemos taip pat yra atspindimos ir per egzistuojančios diskriminacijos prizmę. Vienas iš dažniausių tokių atvejų pavyzdžių tampa projektui ar iniciatyvai suteiktas pagrindimas, remiantis jau ankstesniais tyrimais apie romų etninės grupės padėtį Lietuvoje. Pabrėžiama, kad dėl diskriminacijos dėl savo tautybės, išskirtinio atrodymo ar gyvenimo būdo kenčia ne tik Lietuvos, bet ir visos Europos romų bendruomenės.

„Padėk pritapti“ projektas dažnai „Facebook“ įrašuose mini itin gajų diskriminacijos diskursą viešojoje erdvėje šviečiamuoju, aiškinamuoju principu. Pavyzdžiui, „*Nenoras būti mokykloje yra dažnai susijęs su juntama diskriminacija tiek iš mokytojų, tiek iš bendraklasių, žema saviverte, palaikymo iš tėvų stoka. Tai yra kompleksinės problemos, kurioms reikia valstybės dėmesio ir visuomenės palaikymo.*“¹¹⁶ Romų mokinių engimo problemos pripažinimas tampa pirmiausia diskriminacijos ir rasizmo apraiškų patvirtinimu kasdienėse praktikose. Integracijos projektų akylumas visuomenės natūralizuotai diskriminacijai atliepia šio režimo pasekmes ir įvardija atsakingus veiksnius ir institucijas.

Kitas dažnai minimas aspektas yra romų diskriminavimas darbo rinkoje, nuomojantis būstą ir panašiai, kai dėl savo tautybės romai negali įsidarbinti arba tam, kad įsidarbintų, turi slėpti savo tapatybę.¹¹⁷ Vertas pastebėjimo yra pačių romų įgalinimas ir naujų galimybių pastebėjimas imtis priemonių prieš patiriamą diskriminaciją įvairiose situacijose. „Padėk pritapti“ dalinasi Ištvano Kvik, įkūrusio romų virtuvės restoraną, mintimis, kad tai „<...> lyg mini verslo inkubatorius. Kaip žinia, romui susirasti darbą yra labai sudėtinga. Mūsų idėja buvo tokia, kad romai galėtų ateiti, dirbti pas mus ir nebijoti, jog bus diskriminuojami. Norinčių dirbti romų yra tikrai daug. Mes rodome, jog romai gali dirbti, romų jaunimas yra gabus ir labai džiaugiamės, kad mums pavyksta. Visi jie mokosi dirbti, bet yra labai motyvuoti.<...>“¹¹⁸ Galimybė romams įsidarbinti be diskriminacijos apraiškų tik savo bendruomenės narių įsteigtuose versluose primena lyg uždara struktūrą – integruotis į darbo rinką įmanoma tik romų etninės grupės narių sukurtomis sąlygomis.

¹¹⁶ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2020-05-25

<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2740135639541859>>, [žiūrėta 2020–10–17]

¹¹⁷ Daumantė Baranauskaitė, „B. Karvelienė: Darbo pokalbyje yra pasakė „Mes čigonų nepriimsime““, 2016-10-21, <<https://manoteises.lt/straipsnis/b-karveliene-michaj-darbo-pokalbyje-yra-pasake-mes-cigonu-nepriimsime/>>, [žiūrėta 2021–05–02]

¹¹⁸ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2020-09-21,

<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2842431739312248>>, [žiūrėta 2020–10–17].

Taip pat yra pastebima, kad romai yra itin pasyvūs žmogaus teisių pažeidimų pranešinėjime. „Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plane“ yra teigiama, kad „Mažinant romų diskriminaciją, Lietuvoje būtina didinti pačių romų informuotumą apie teises, pareigas ir galimybes ginti savo teises bei didinti visuomenės informuotumą apie romų teisę į nediskriminaciją.“¹¹⁹ Yra pripažįstama, kad romų etninei grupei trūksta žinių, kurios padėtų jiems patiems kovoti su diskriminacija. Verta pastebėti, kad žiniasklaidoje yra pasirodę romų liudijimų, kad kreipiantis pagalbos į policininkus, yra sulaukiama greičiau nuostabos ir patyčių, o ne skubios pagalbos.¹²⁰ Institucijose besireiškianti diskriminacija nėra atliepiama šiame integracijos diskurse, diskriminacija įvardijama tik asmeniniu atsakomybės lygmeniu.

Kalbant apie romus kaip engiamą, diskriminuojamą grupę, svarbu pažvelgti ir į romų genocido reprezentacijas integracijos diskurse. 2019 m. birželio 27 d. LR Seimas atmintinų dienų sąrašą papildė nauja diena – Romų genocido atminimo diena, kuri yra minima rugpjūčio 2-ąją. Manoma, kad šis sprendimas „skatins visuomenę atkreipti dėmesį į skaudžius Lietuvos istorijos faktus, prisidės prie romų kultūros atvirumo, tarpkultūrinio dialogo bei stereotipų mažinimo.“¹²¹ Tyrimai apie romų padėtį visuomenėse dažnai atskleidžia, kaip svarbu apie šią temą žinoti likusiai visuomenės daliai. Be to, pabrėžiama reikiamybė patiems romams, ypač jaunimui susipažinti su vykdyto romų genocido istorija.

„Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai“ tyrime apžvelgiamos etinių mažumų tragedijų reprezentacijos. Pastebima, kad romų genocido istorija Antrojo pasaulinio metu tik neseniai pasiekė viešąjį diskursą, o žiniasklaidoje yra atspindima itin fragmentiškai.¹²² Šiuo būdu integracijos diskursas, galima teigti, tampa vienu pirmųjų romų genocido istorijos pranešėju. Iš visų romų įtraukties projektų, vykdytų 2015–2020 m., trys atliepė šią romų tragediją: projekto „Vietinės romų platformos – kelias link bendradarbiavimo su savivaldybėmis (II dalis)“ iniciatyva išverstas ir išleistas leidinys „Teisė prisiminti“, „Padėk pritapti“ centro komunikacija „Facebook“ tinkle bei jungtinis „Padėk pritapti“ ir Akvilės Misevičiūtės

¹¹⁹ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planas, <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6caa6010a8cb11e4a854e1c2026e476c/rpBnEixRmj>>, [žiūrėta 2021-03-05].

¹²⁰ Jonas Valaitis, „Romė Rasma Pažemeckaitė: Man baisu“, 2020-10-25, <<https://manoteises.lt/straipsnis/rome-rasma-pazemeckaite-man-baisu/>>, [žiūrėta 2021-04-21].

¹²¹ „Lietuvoje rugpjūčio 2 d. bus minima Romų genocido atminimo diena“, 2019-07-30, <https://tmde.lrv.lt/lt/naujienos/lietuvoje-rugpjucio-2-d-bus-minima-romu-genocido-atminimo-diena>, [žiūrėta 2021-04-15].

¹²² Monika Frėjutė-Rakauskienė et al, *Socialinis Ir Istorinis Teisingumas Daugiaetninėje Lietuvos Visuomenėje: Sampratos, Patirtys Ir Kontekstai : Monografija*. Lietuvos Socialinių Tyrimų Centras, 2018, 277.

(Magidust) projektas „Nupiešk man kelią. Iliustruota romų istorija“. Svarbu pastebėti, kad „Teisė prisiminti“ ir „Nupiešk man kelią“ leidinių tikslinė grupė yra vaikai ir jaunimas.

5 pav. šaltinis „Nupiešk man kelią. Iliustruota romų tautos istorija“

6 pav. šaltinis „Nupiešk man kelią. Iliustruota romų tautos istorija“

Genocidas yra pristatomas kaip itin jautri istorijos dalis, apie kurią, deja, yra mažai žinių. Šiame kontekste romų etninė grupė yra pripažįstama kaip patyrusi tragediją, žiauriausias rasizmo formas, tačiau sugebėjusi išlikti. Galima pastebėti, kad užimama stiprios etninės grupės pozicija, kaip kad „Nupiešk man kelią“ komikse (žr. paveikslus nr. 5 ir 6). Genocido patirtis, teigiama, atskleidžia romų kaip stiprių ir gebančių neužsibūti šioje bendruomenės tragedijoje, tai yra, vis dar pasidžiaugti, pašokti.¹²³

Išskirtinis yra „Teisė prisiminti“ leidinys, kuris yra skirtas supažindinti skaitytojus (mokytojus, NVO ir jaunimo organizacijas, dirbančias su jaunimu ir besirūpinančias romų genocido prisiminimu). Šiame vadove kompleksiskai išdėstoma romų etninės grupės istorija, santykis su visuomene, žmogaus teisių klausimai, priežastys įvykdytam genocidui, ir rekomendacijos diskriminacijos bei

¹²³ Akvilė Misevičiūtė (Magidust) ir „Padėk pritapti“, *Nupiešk man kelią. Iliustruota romų istorija*, Vilnius, 2019, 15-16

romafobijos mažinimui. Svarbu pastebėti, kad leidinys įaktualizuotas ir šiandienos perspektyvoje, tai yra jame buvusi romų situacija prieš genocidą yra palyginama su šiandienine šios grupės pozicija Europos šalyse. Romus apsupusį diskriminacijos diskursą¹²⁴, autorių manymu, yra itin svarbu atpažinti tam, kad būtų įmanoma užkirsti kelią gyvuojančiai romafobijai. Leidinyje yra kvestionuojamas tiek buvęs, tiek šiandienis požiūris į romų grupę, jų socialinė padėtis Europos šalyse bei aktyviai kritikuojamas diskriminacija romų atžvilgiu, remiantis žmogaus teisių įstatymais.¹²⁵ Galima pastebėti, kad tik kalbant apie istorinį nusikaltimą – genocidą, į diskursą įtraukiami žmogaus teises užtikrinantys aktai ir yra primenama apie įstatymų nustatytą lygiateisiškumą.

Svarbu pastebėti, kad romų genocido pripažinimas tampa ne tik šios bendruomenės rūpesčiu, tačiau ir svarbiu Lietuvos istorijos aspektu: „Mažai kam žinoma, kad Lietuvoje per Holokaustą buvo siekiama sunaikinti ne tik žydus, bet ir Lietuvos romus. Skaičiuojama, kad Holokausto metu buvo išžudyta apie trečdalis šios bendruomenės, daugiausia dirbti negalėję vaikai ir seneliai. Taip pat didelė dalis romų išsiųsta priverstiniais darbams į nacių okupuotą Vakarų Europą. Ten, baigiantis karui, dalis nužudyti Aušvice, kitiems pavyko grįžti namo. Tai svarbi mūsų istorijos dalis, apie kurią norisi sužinoti daugiau. Deja, tyrimų šioje srityje praktiškai nėra. Kaip ir valstybinio pripažinimo, kad Lietuvoje buvo vykdytas romų genocidas. Toks pripažinimas ir Romų genocido SAMUDARIPEN paskelbimas atmintina diena būtų svarbus žingsnis, pradėdant pokalbį.“¹²⁶ Visų pirma, romų tragedija integracijos diskurse yra įtraukiama į Lietuvos istorijos archyvą. Tačiau romų genocidas, nors ir pripažintas šalies atminties naratyve šiandien, kaip pastebima, greičiau šliejasi prie žydų Holokausto ir neužima atskiros vietos – Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkė Faina Kukliansky pastebi, kad romai net neturi savo atminties vietos genocidui, tad renkasi prie žydų Holokaustui atminti skirto paminklo.¹²⁷ Galima teigti, kad romų genocidas vis dar išlieka pačių romų reikalas ir jam yra skiriama mažai dėmesio.

Integracijos priemonės šioje reprezentacijoje tampa pirminiu pranešėju apie romų genocido, įnešant į viešąjį diskursą. Romų etninė grupė šiuo būdu įgauna savo istorijos dalį kaip bendrą atmintį, kuri galėtų padėti grupei formuotis savarankiškai, remiantis bendra tragedija. Ši reprezentacija

¹²⁴ Svarbu pažymėti, kad leidinys skirtas visoms ES šalims, o ne išskirtinai Lietuvai, todėl romų padėtis neatspindi būtent Lietuvos atvejo, tačiau, diskriminacijos apraiškos tebėra išlikusios ir gajos.

¹²⁵ Ken, Ellie, „Teisė prisiminti. Švietimo vadovas jaunimui apie romų genocidą“ Europos Taryba, 2016 m. publikacija anglų kalba, lietuvių k. vertimas Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2018 m., 54-61

¹²⁶ „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2019-01-28, <<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2355868007968626>>, [žiūrėta 2020-10-17].

¹²⁷ „Roma Lietuvoje. Pokyčiai 2019–2020-aisiais“, spaudos konferencija, 2020-09-18, <https://www.youtube.com/watch?v=XxxOE_6R1Jg>, [žiūrėta 2020-12-20].

humanizuoja romus, tačiau, vargu, ar galima būtų pastebėti, kad ji įgalina šią etninę grupę, remiantis Hall teorija. Romų tragedija visgi atspindima fragmentiškai ir komunikuojama ne pačių romų, o tik šios grupės arba kitų etinių grupių atstovų. Romų genocidas, kaip ir pati bendruomenė, greičiau atsiduria Lietuvos istorijos paraštėse.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog tokia romų reprezentacijos strategija tarsi stengiamasi atliepti ir akcentuoti su diskriminacinėmis apraiškomis susiduriančios romų bendruomenės problemą visuomenėje. Šiuo atveju ne romų etninė grupė tampa suprobleminta, tačiau nuostatos apie ją iššaukia sunkumus romams socialinėje sferoje. Visgi imperatyvas gula ant romų bendruomenės pečių – Lietuvos Respublikos Seimo pasirašytame veiksmų plane būtent mažumos grupė yra įpareigota atkreipti dėmesį į diskriminacijos apraiškas, jas pažinti ir apie jas pranešti. Tas pats pastebima ir kalbant apie romų genocidą – yra stokojama pačių romų komunikavimo apie šią tragediją, tačiau, rodos, šioji komunikacija yra ribojama ir pačių romų atminties ir jų aktyvaus nedalyvavimo viešajame diskurse.

2.8 Romai kaip egzotika

*Beje, tos ilgos suknios ir rožės merginų plaukuose – tai labiau etiketė.
Nebenešioja romės ilgų sijonų.¹²⁸
-romė Rasma Pameneckaitė*

Gana įprastas žiniasklaidos būdas romų etninę grupę vaizduoti kaip kitokią – egzotinę, linksmesnę, šokančią, dainuojančią, garsiai ir ekspresyviai komunikuojančią bei skurdžią. Tai ypač gajį reprezentacija žiniasklaidos naudojamose vizualiosiose priemonėse. Kitaip sakant, romų etninė grupė vaizduojama tokia, kokia vidutiniam europiečiui, o ir lietuviui, rodos, pernelyg svetima, tačiau yra įdomi kaip optinis žiūros objektas. A. Simoniukšytė teigia, kad romų kaip egzotiškųjų, su Europa nesusijusių, bet į ją atklydusių svetimšalių, įsivaizdavimas yra įprastas šios grupės vaizdavimas. Galima pastebėti panašių reprezentacijų ir integracijos diskurse bei vizualiojoje medžiagoje, pvz. „Nupiešk man kelią“ komikse romė močiutė vaizduojama su skaromis, ilgu sijonu, betraukianti dėžutę lyg kokią mistinę lobių skrynelę, kurioje sudėta visa jos giminės istorija (žr. paveikslą nr. 7). Tačiau romų grupės vaizdavimas čia nėra tolydus. Romų vaikai šiame darbe yra vaizduojami kaip niekuo neišsiskiriantys nuo savo bendraklasių, nei apranga ar odos spalva (žr. paveikslą nr. 8) – jų etniniai skirtumai yra nepastebimi išorėje. Jų skirtumas atsiranda tik diskursyvine santykių su

¹²⁸ Jonas Valaitis, „Romė Rasma Pažemeckaitė: Man baisu“, 2020-10-25, <<https://manoteises.lt/straipsnis/rome-rasma-pazemeckaitė-man-baisu/>>, [žiūrėta 2021-04-21].

kitais, tai yra savo bendraklasiais, kurie romų etninės grupės istoriją mato, kaip itin įdomią, kupiną nepalaužiančių nuotykių.

7 pav. šaltinis „Nupiešk man kelią. Iliustruota romų tautos istorija“

8 pav. šaltinis „Nupiešk man kelią. Iliustruota romų tautos istorija“

Panašus romų etninės grupės segmentavimas randasi ir filme „Mokykla. Tolerancija. Romai“. Šiame filme yra pristatomos romo vaikinio Alano patirtys švietimo sistemoje. Vaikino išvaizdos reprezentacija bene nesiskiria nuo tipinio moksleivio (žr. paveikslą nr. 9), tačiau filme taip pat yra naudojama daug archyvinės medžiagos, kurioje romai vaizduojami savo įprastoje kultūrinėje aplinkoje (žr. paveikslą nr. 10). Jos atvaizdavime yra matomas skurdas, tipinė romų apranga, daug papuošalų, juoko, dainų, muzikos, kitaip sakant, šiame filme naudojamas archyvas bene tapatus Kusturicos filmams. Svarbu pastebėti, kad šiuo atveju naudojama archyvinė medžiaga ne visada atitinka garsines išraiškas, tai yra, pavyzdžiui, pasakotojo balsu. Archyvas čia greičiau naudojamas kaip tuštumos užpildymas ir tik kartais tarnauja kaip išsakomų idėjų vizualinė reprezentacija.

9 pav. šaltinis „Mokykla. Tolerancija. Romai“

10 pav. šaltinis „Mokykla. Tolerancija. Romai“

Skirtingų kartų reprezentacijos skirtumai čia yra svarbūs dėl to, kad romų etninė grupė tampa išskirtinai rigidiškai orientalistiniame žiūros taške, tačiau vaikams lyg suteikiama išimtis – jie gali būti reprezentuojami neišsiskirdami iš kitų, tai yra integruojasi. Toks netolygus reprezentacijų režimas išskiria vieną romų grupę kaip esančią arčiau statuso ir kartu žymi jų išskirtinumą net ir nuo savo pačios etninės grupės.

Šiuo atveju derėtų prisiminti *gypsylorism* sąvoką. Galima pastebėti vis dar gajų kitoniškumo diskursą, kuris yra remiamas kultūrinėmis ypatybėmis. Romų etninė grupė yra pristatoma kaip nutolusi nuo lietuvių ir šiam įprastų gyvenimo normų. Romų integracijos diskursas išskiria dėl pastarųjų kitoniško gyvenimo būdo, kuris reprezentuojamas kaip mažiau pažengęs. Todėl galima pastebėti ir atlidumą, kalbant apie, pavyzdžiui, skirtingą romų bendravimą lyties pagrindu (romai išskiriami kaip su moterimis kitaip bendraujantys, dėl jų bendruomenės ypatumų¹²⁹), tačiau sykiu ir daugumos pranašumą – buvimą Vakarų valstybe.

Said teigia, kad Orientas nėra įgalus save reprezentuoti, todėl šią poziciją užima Okcidentas¹³⁰. Dalis pastarųjų darbų, atliktų orientalistine perspektyva, ėmė tyrinėti auto- arba internalizuoto orientalizmo reiškinių. Holden išskiria internalizuotą orientalizmą kaip foucauldinę galimybę galiai reikštis ne tik galutinėmis formomis, tačiau ir palaikyti procesą, kurio metu galios santykiai gali stiprėti, konfrontuoti, silpnėti.¹³¹ Internalizuotas orientalizmas gali padėti Okcidentui prisitaikyti prie orientalistinio suvokimo ir performuoti galios sąsajas, siekiant tiesioginės naudos.¹³² Galima teigti, kad romai, prisiimdami egzotinio kito reprezentaciją, bando kvestionuoti galios pozicijas tarp romų ir likusios visuomenės.

Su institucine parama (Kultūros ministerijos, Tautinių mažumų departamento) yra atliekami ir kiti integraciniai-kultūriniai projektai, kaip kad pavyzdžiui „Gypsy Fest“. Šio renginio organizatorius romas Ištvanas Kvik teigia, kad renginio tikslas yra laužyti stereotipus, visiems smagiai susiburti „be etikečių“ ir patirti „pilną čigoniškos laisvės, muzikos, aistros, daug nuoširdžių

¹²⁹ Nacionalinė švietimo agentūra, *Mokykla. Tolerancija. Romai.*, (17:45 – 19:20), <https://mokytojojtv.emokykla.lt/2020/10/filmas-mokykla-tolerancija-romai.html>, [žiūrėta 2021-03-28].

¹³⁰ Said, 62-63.

¹³¹ Philip Holden, „Reinscribing Orientalism: Gendering Modernity in Colonial Malaya.“ *Asian Journal of Social Science*, vol. 29, no. 2, 2001, 205–218, 206.

¹³² Julia Phillips Cohen, „Oriental by Design: Ottoman Jews, Imperial Style, and the Performance of Heritage.“ *The American Historical Review*, vol. 119, no. 2, 2014, 364–398, 369-371.

šypsenu, juoko ir jaudinančių akimirku“¹³³ žadantį reginį. Galima pastebėti, kad nors renginio tikslas ir yra paneigti esamas nuostatas ir įsitikinimus romų etninės grupės atžvilgiu, jie yra bandomi pakeisti kitu, pozityviu kustericišku, stereotipu. Šiuo būdu romu bendruomenė prisiima Oriento suponuojamą egzotiškumą ir save mato per auto-orientalistinį diskursą.

Galima teigti, kad įvairūs kultūriniai renginiai, skirti populiarinti romų kultūrinės tradicijas, yra laikomi galimybe paslėpti kitus neigiamus stereotipus. Šiuo atveju romai, atliepdami savo egzotinę reprezentaciją, siekia greičiau ją įtvirtinti kaip savo išskirtinumo bei žavesio motyvą, taip interpeliodami likusią visuomenės dalį pažinčiai ir prisiimdami, nors ir trumpam laikui, šeimininko poziciją.

VŠĮ Romų visuomenės centras 2017 m. veiklos ataskaitoje taip pat pabrėžia šokių ir dainų kolektyvų dalyvavimą viešojoje erdvėje kaip itin sveikintiną praktiką. Taip pat minima, kad vaikai lankė romų muzikos ir dainavimo būrelį, kuriame buvo siekiama „sužadinti meilę autentiškai muzikai, parodyti, kad *būtent ta muzika žavi žmones*“.¹³⁴ Tradicinė romų muzika yra pateikiama kaip priemonė sužavėti likusią visuomenės dalį. Tai taip pat pozicionuoja romų etninės grupės atlikėjus kaip žavesio objektus, skirtus daugumos pasigerėjimui. Internalizuotas orientalizmas šiuo atveju greičiau nebando perskirstyti galios pozicijų, o bent jau sufokusuoti romus daugumos žvilgsnyje nors ir šiuo egzotišku aspektu.

Kaip pastebima, auto-orientalizmu yra sudėtinga pasiekti galių perskirstymą visuomenėje. Šiuo atveju sunku pastebėti, ar savanoriškas romų kaip egzotinio kito reprezentacijos įveiklinimas bent kiek keičia galios saitus. Tačiau tokios integracijos diskurse aptinkamos romų reprezentacijos nekelia iššūkio nusistovėjusiam stereotipui, kad esama fundamentalių skirtumų tarp *jų* ir *mūsų*, šioji skirtis vis dar veikia kaip neperžengiama dichotomija.

¹³³ madeinvilnius.lt, „Ištvanas Kvik kviečia į festivalį GYPSY FEST 2020“, 2020-09-13, <<https://madeinvilnius.lt/pramogos/festivaliai/istvanas-kvik-kviecia-i-festivali-gypsy-fest-2020/>>, [žiūrėta 2021-03-29].

¹³⁴ VŠĮ Romų visuomenės centras, „Veiklos ataskaita už 2017 m.“ <<http://www.roma.lt/v2/index.php?prezentacija>>, [žiūrėta 2021-03-29].

Išvados

Pastarieji akademiniai darbai, analizuojantys romų integracijos diskursą Europos mastu, nurodo, kad net ir šiame iš pirmo žvilgsnio itin teigiamame procese randasi abejotinų praktikų. Teigiama, kad nuo 1990 m. išaugęs romams skiriamas tarptautinių organizacijų dėmesys, kurį perėmė kitos Europos šalių valstybinės institucijos, pavertė šią bendruomenę socialinės politikos tiksline grupe ir tuo pat metu išryškino aiškias kategorizacijas tarp romų ir kitų etninių mažumų bei daugumos grupių.¹³⁵ Todėl pastarųjų metų darbuose linkstama nagrinėti, kokiais būdais romai net ir integracijos procese tampa segreguota grupė.

Lietuvoje atliktų tyrimų laukas yra gana platus romų diskriminacijos ir socialinės atskirties klausimais, tačiau, autorės nuomone, būtent romų integracijos diskursas stokoja platesnių išvalgų, vertinant ne tik integracijos priemonių veiksnumą bei naudą, tačiau ir jo konstruojamą pasaulį. Todėl šiame darbe buvo orientuojamasi į tai, kokios reprezentacijos yra kuriamos romų integracijos diskurse Lietuvoje.

Tyrimui atlikti pasirinkta kritinė diskurso analizė, leidžianti tyrinėti socialinės įtraukties kalbinius ir vaizdinius aktus, darant prielaidą, kad integracija yra svarbi romų atžvilgiu konstruojamų reprezentacijų dalis. Šaltiniais šiame darbe tapo romų integracijos priemonės įgyvendintos 2015–2020 m., kadangi šiuo laikotarpiu padaugėjo socialinės įtraukties projektų bei šių komunikacija ir pasiekiamumas viešojoje erdvėje taip pat pagyvėjo. Tyrimo eigoje, taikant kritinės analizės metodą, buvo išryškintos pagrindinės integracijos diskurse taikomos romų reprezentacijos, kurioms buvo keliamas antrinis klausimas – ar galima atrasti sąsajas su egzistuojančiais stereotipais apie romų bendruomenę?

Atlikta analizė leidžia skirstyti romų reprezentacijas į šiuos tipus:

- 1 Romai kaip kiti. Nepaisant didelių siekių įtraukti romų bendruomenę į Lietuvos visuomenę, galima pastebėti, kad net ir šiame integracijos procese atsiranda skirstymas tarp mes ir kiti. Šiuo atveju prielaidos šiai kategorizacijai atsirasti yra siekis pritempti romus prie normino lygmens, tai yra sutelkti pastangas į šių įsitraukimą ir išlaikymą švietimo sistemoje, darbo rinkoje ir taip toliau. Romų kitoniškumas, remiamas etniniu pagrindu, nurodo į tam tikrų savybių, įgūdžių stokojimą, kurių netrūksta daugumos daliai. Romų integracijoje galima rasti gana aiškią skirtį tarp mažumos ir daugumos. Šioje skirtyje romai reprezentuojami kaip nepakankamai pajėgi grupė visavertiškai funkcionuoti visuomenėje.

¹³⁵ Surdu, 78.

- 2 Romai kaip iššūkis. Romų etninė grupė integracijos procese išsiskiria kaip specifinis ir sudėtingas atvejis, kuris pareikalauja daugiau pastangų. Socialinė integracija įvairiose socialinėse sferose egzistuojančią nelygybę prilygina pačių romų sukeltai atskirčiai, kurią privalu šiems įveikti, kad galėtų įsitraukti į visuomenės gyvenimą. Svarbu pastebėti, kad šioje reprezentacijoje randasi emancipacijos užuomazgos, kurios visus kylančius iššūkius tiek romams, tiek su jais dirbantiems asmenims laiko įveikiamais, paskyrus daugiau laiko ir pastangų.
- 3 Romai kaip aplinkybių aukos. Ši reprezentacija yra ypač pastebima reprezentacijose, kai vaikai romai išskiriami kaip atskira grupė. Romų vaikai integracijos procese dažnai vaizduojami kaip atsidūrę nuolatinėje grėsmėje, pernelyg anksti suaugę. Šiuo atveju ne romai tampa įprastai matomais grėsmės ir pavojaus sukėlėjais kitiems šalies piliečiams, tačiau jie atsiduria pavojaus epicentre.
- 4 Romai kaip Lietuvos piliečiai. Romų etninė grupė viešojoje erdvėje dažniau reprezentuojama kaip atskira bendruomenė Lietuvos teritorijoje – svetimi šalies viduje. Integracijos procesais yra siekiama romus reprezentuoti kaip Lietuvos piliečius, dalyvaujančius visuomeninėje veikloje. Pasitelkiant šią reprezentaciją, galima pastebėti siekį įgalinti romus kaip pilnateisius šalies gyventojus, nepaisant jų etniškumo.
- 5 Romai kaip (savi)izoliuota grupė. Ši reprezentacija atliepia romų atskirtį, kuri laikoma dvikrypčiu procesu, tai yra tiek patys romai yra uždara bendruomenė, tiek dėl esamų visuomenės nuostatų jų atžvilgiu galima pastebėti vyraujančią segregaciją. Atliepdami šią problemą, integracijos procesuose įvedama tarpininko kaip viena esminių ir itin pasiteisusių praktikų. Šioje reprezentacijoje itin išryškėja integracijos paternalizuotas žvilgsnis į romus, kuriais reikia pasirūpinti dėl jų įgūdžių stokos.
- 6 Romai kaip engiama grupė. Ši reprezentacija tiesiogiai siejasi su visuomenėje įsišaknijusiais stereotipais. Tvirtinama, kad patys romai turi būti budresni diskriminacinėms praktikoms jų atžvilgiu. Integracijos procesas taip pat įtraukia ir romų genocido motyvą lyg pavyzdį istorijos, kuriai nevalia pasikartoti, todėl pirmiausia romai turi būti šviečiami apie šį istorinio nusikaltimo atvejį, kad galėtų užkirsti kelią rasistinėms apraiškoms.
- 7 Romai kaip egzotinė grupė. Įsigalėjusį orientalistinį žvilgsnį romų etninės grupės atžvilgiu galima pastebėti ir integracijos diskurse. Romai yra vaizduojami kaip kitokia, mistinė, egzotinė grupė, atitrūkusi nuo civilizuoto lietuvio. Svarbu pastebėti, kad besiadaptavusi prie daugumos. Ši reprezentacija taip pat svarbi ir tuo, kad romai patys pasitelkia Oriento žvilgsnį į save ir jį taiko, norėdami patys save reprezentuoti kaip grupę,

vertą susidomėjimo ir žavesio. Redukuojantis žvilgsnis į save patį veikia lyg siekis įgauti, kad ir ne tipinę, tačiau bent minimalią vietą galios pozicijose.

Integracijos diskurse labiausia išryškėjusios reprezentacijos yra romų kaip kitų, kaip iššūkio bei kaip egzotinės grupės. Svarbu pastebėti, kad reprezentacijos yra itin glaudžiai susijusios ir netolygiai pasiskirsčiusios per analizuotus projektus – kai kurios integracijos priemonės apima platesnį reprezentacijų reikšmių lauką, kitos – siauresnį. Visgi, norėtusi išskirti „Padėk pritapti“ iniciatyvą – tai buvo vienintelis projektas, kuris gana aktyviai su visuomene dalijosi savo veiklomis ir pastebėjimais tiek apie romus, tiek apie darbą su jais. Be to, šio projekto metu dėl pranešimų medialumo buvo galima pastebėti ne tik sutelktą dėmesį į romus, tačiau ir likusią visuomenės platesnę dalį.

Galima teigti, kad reprezentacijų sistema integracijos diskurse bando konkuruoti nusistovėjusiems stereotipams romų atžvilgiu. Reprezentacijos atliepia neigiamas visuomenės nuostatas savo praktikomis bandydamos adaptuoti romus prie esamos normos socialinėse sferose. Nėra vienareikšmiškai teigiamų ar neigiamų reikšmių, daugelis reprezentacijų yra kovojančios su stereotipais, tačiau ne giluminiu lygmeniu. Reprezentacijos integracijos diskurse atspindi romus homogenišku būdu bei nemažina atskirties tarp romų ir ne romų. Jie vis dar yra laikomi kitokiais, nepakankamai pajėgiais savarankiškai įsitraukti į Lietuvos visuomenės gyvenimą, todėl privalu jiems pagelbėti. Diskurse ne romai užima geresniųjų ir turinčių daugiau galios poziciją, iš kurios kreipiamas subordinuojantis žvilgsnis į romų etninę grupę net ir integracijos procese. Todėl būtų galima teigti, kad šio tyrimo rastos romų reprezentacijos nėra diskursyviai prieštaraujančios stereotipams – romai vis dar yra kiti.

Kalbant bendriau apie integracijos diskurso kuriamą realybės paveikslą, norisi atkreipti dėmesį į „Padėk pritapti“ pavadinimą, kuris gana gerai iliustruoja visą diskursyvinį integracijos režimą. Siekis romus adaptuoti, patempti link esamos normos socialinėse sferose atliepia šių nepritapimą prie daugumos. Sykiu implikuojama ir pritapimo kaip tapimo galimybė, vadinasi tapimas pilnaverčiais Lietuvos piliečiais yra galimas tik romams prisitaikius prie esamų daugumos gyvenimo praktikų. Galima pastebėti, kad Lietuvoje esamas integracijos diskursas menkai skiriasi nuo kitų šalių praktikos – adaptacija čia perkeliama ant romų pečių. Romai integracijos diskurse yra laikomi Lietuvos visuomenės pakraščiuose, todėl įtraukimas šiuo atveju žymi esamą latentinę ribą etniniu pagrindu, kuri, manoma, sąlygoja ir socialinę atskirtį. Šios ribos įveikimas integracijos diskurse žymi galimybę įgauti socialinį statusą.

Svarbu pažymėti, kad šiuo darbu nėra siekiama nei vertinti integracijos projektų poveikimo visuomenės nuostatomis, nei tuo labiau kritikuoti socialinių projektų. Veikia norima pabrėžti, kad tai, kokiais būdais yra reprezentuojamos mažumų grupės, šiuo atveju romai, yra taip pat verta dėmesio ir atidumo. Atliepiant įvade minimo romo repliką, kad tereikia žmogų pastūmėti į teisingą pusę, rodos, svarbu nepamiršti, kad integracijos procese ne tik mažumos grupės turi pasistūmėti, tačiau ir daugumos. Integracija yra nevienakryptis procesas, kurio sėkmė gali būti užtikrinta, vienijant mažumos ir daugumos pastangas darniam gyvenimui.

Galiausiai, baigtinių, kategoriškų išvadų šiame darbe nėra. Kokybinio tyrimo dėka galima pastebėti tik tam tikrus aspektus tam tikro laiko ir vykdytų projektų apibrėžtyje. Todėl sąžininga pastebėti, kad šis darbas yra ribotas savo analizės šaltinių apibrėžtimi. Siekiant plačiau apžvelgti romų integracijos konstruojamą diskursą, derėtų įtraukti ir anksčiau pasitelktas integracijos priemones bei pastebėti savivaldybių lygmeniu vykdytas iniciatyvas romų atžvilgiu. Vis dėlto galima būtų teigti, kad pasirinktas tyrimo metodas yra tinkamas tyrinėti integracijos diskursą. Nors atliktas tyrimas reprezentuoja tik Lietuvos atvejį, jis įsilieja į bendrą pastarųjų metų akademinį tyrimų lauką romų integracijos klausimais.

Literatūros šaltiniai

Literatūra:

Acuña Cabanzo, Esteban, „A Transatlantic Perspective on Romani Thoughts, Movements, and Presence Beyond Europe“, *Critical Romani Studies*, Vol. 2, no. 1, 2019, 42-60.

Acton, Thomas, „Modernity, Culture and ‘Gypsies’: Is There a Meta-Scientific Method for Understanding the Representation of ‘Gypsies’? And Do the Dutch Really Exist?“ *Role of the Romanies*, 2017, 98–116.

Araújo, Marta, Maeso, Silvia Rodríguez „The ‘prudent’ integration of Roma/Gypsy pupils: segregation and white flight in Portuguese compulsory schooling“, University of Coimbra, 2012, 4
<https://www.ces.uc.pt/ces/projectos/tolerance/media/WP4/WorkingPapers%204_Portugal.pdf>, [žiūrėta 2021-04-16].

Auškalnienė, Lina, „Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje: komentarai internete“, *Etniškumo studijos*. 2006 (1), 45–58.

Bhopal, Kalwant, Myers, Martin, *Insiders, Outsiders and Others. Gypsies and Identity*, University of Hertfordshire Press, 2008.

Chang, Felix, „Roma Integration ‘All the Way Down’: Lessons from Federalism and Civil Rights“, *Critical Romani Studies*, 1(1), 62–85.

Clark, Clark, „‘Severity Has Often Enraged but Never Subdued a Gypsy’: The History and Making of European Romani Stereotypes.“ *Role of the Romanies*, 2017, 226–246.

Cohen, Julia Phillips „Oriental by Design: Ottoman Jews, Imperial Style, and the Performance of Heritage.“ *The American Historical Review*, vol. 119, no. 2, 2014, 364–398.

Coello, Laura, „The Choice in Policies: Assimilation, Integration and Multiculturalism.“, *Significant Difference? A Comparative Analysis of Multicultural Policies in the United Kingdom and the Netherlands*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018, 15–20.

Diaz, Thomas, „Speaking ‘Europe’: the politics of integration discourse“, *Journal of European Public Policy*, 6:4, 1999, 598–613.

European Commission, „Communication from The Commission to The European Parliament and The Council Report on the implementation of national Roma integration strategies – 2019“, <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/swd2019-320-final_report_on_the_implementation_of_national_roma_integration_strategies_en.pdf>, [žiūrėta 2021-04-07].

Fairclough, Norman, „Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities“, *Discourse & Society* 4, nr. 2, 1993, 133–168.

- Fairclough, Norman, *Language and Power*, Harlow: Pearson Professional Education, 2001.
- Fairclough, Norman, „Critical discourse analysis and critical policy studies“, *Critical Policy Studies*, 7:2, 177–197, 2013.
- Frėjūtė-Rakauskienė, Monika, et al, *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai.*, Lietuvos socialinių tyrimų centras, UAB Vaibra, Vilnius, 2016.
- Frėjūtė-Rakauskienė, Monika, *Etninio Nepakantumo Ir Ksenofobijos Apraiškos Lietuvos Spaudoje ES Prevencinės Politikos Aspektu: Daktaro Disertacija.* Vilniaus Universitetas, 2009.
- Foucault, Michel, *Disciplinuoti Ir Bausti: Kalėjimo Gimimas.* Baltos Lankos, 1998.
- Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, Diana, *Lygių Galimybių Principo Įgyvendinimas Europos Sąjungos Ir Lietuvos Darbo Teisėje: Daktaro Disertacija.* Mykolo Romerio Universitetas, 2011.
- Holden, Philip, „Reinscribing Orientalism: Gendering Modernity in Colonial Malaya.“ *Asian Journal of Social Science*, vol. 29, no. 2, 2001, 205–218.
- Kapralski, Slawomir, „Ritual of Memory in Constructing the Modern Identity of Eastern European Romanies.“ *Role of the Romanies*, 2017, 208–225.
- Kasatkina, Natalija, Leončikas, Tadas, *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*, Vilnius, Eugrimas, 2003, 21–22.
- Kavaliauskaitė, Jūratė, „Chimeras of Terror: Disciplining Roma Identity in Lithuania“, *Alternatives: Global, Local, Political* 33, nr. 2, 2008, 153–71.
- Klahn, Marett Katalin „Knowing Differently: On Thinking and Doing ‘Roma“ *Roma Rights. Nothing About Us Without Us? Roma Participation in Policy Making and Knowledge Production*, 2, 2015.
- Kontvainė, Vita, „Ankstyvas romų vaikų pasitraukimas iš švietimo sistemos Vilniaus mieste: švietimo lauko analizė“, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014.
- Kymlicka, Will, „The New Debate Over Minority Rights“, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*, Oxford: Oxford University Press, 2001, 18–38.
- Kymlicka, Will, „Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe“, *Can Liberal Pluralism be Exported?: Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford University Press Inc., New York, 2002, 14-84.
- Janks, Hilary „Critical Discourse Analysis as a Research Tool.“ *Discourse*, Abingdon, England, vol. 18, no. 3, 1997. 329–342.
- Jørgensen, Marianne Winther, Phillips, Louise, *Discourse Analysis as Theory and Method.* Sage, 2002.
- Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas, 2018, <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/4c2a4650125111e88a05839ea3846d8e>>, [žiūrėta 2021–04–07].

Lietuvos Respublikos Vyriausybė „Lietuvos Respublikos trečioji periodinė ataskaita pagal 1966 metų tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą“, 2019 m., 7, <<https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAK/ce52aa11f57a11e9b1edb3c76ab78f41/fd303590b01be096338f5274d9d0d0cf/>>, [žiūrėta 2021-01-27].

Lietuvos socialinių tyrimų centras, „Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakyamu atliktos visuomenės nuostatų apklausos 2020 m. rezultatai“, <<http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2021/01/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklausa-rezultatai-2020.pdf>>, [žiūrėta 2021-04-07].

Lee, Ken, „Orientalism and Gypsylorism“ *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice* 44, no. 2 (2000): 129-56.

Leončikas, Tadas, „Romai: situacijos apžvalga“ Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2005.

Maeso, Silvia Rodríguez, „'Civilising' the Roma? The Depoliticisation of (Anti-)Racism within the Politics of Integration.“ *Identities (Yverdon, Switzerland)*, vol. 22, no. 1, 2015, 53–70.

McGarry, Aidan, „Roma as a Political Identity: Exploring Representations of Roma in Europe“, *Ethnicities* 14, nr. 6, 2014, 756–774.

Naudžiūnienė, Akvilė, „Tautinės mažumos Lietuvos istorijos mokykliniame naratyve 1918–2018 m.“, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2019.

Račkauskaitė, Gabrielė, „Vietinių romų integracijos priemonių suderinamumas su romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 veiksmų planu ir Europos Tarybos rekomendacijomis dėl efektyvių romų integracijos priemonių šalyse narėse: Lietuvos romų dalyvavimas švietimo sistemoje“, 2017, <<http://www.romuplatforma.lt/wp-content/uploads/2017/02/4.6.-WS-3-output-5-research-study-on-local-Roma-integration-measures-with-special-focus-on-education.pdf>>, žiūrėta [2020-10-12].

Said, Edward W., *Orientalism*, New York: Pantheon Books, 1978.

Schneider, Jens, Crul, Maurice *New insights into assimilation and integration theory: Introduction to the special issue*, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 33(7), 1143–1148, 2010.

Selling, Jan, „Assessing the Historical Irresponsibility of the Gypsy Lore Society in Light of Romani Subaltern Challenges.“ *Critical Romani Studies*, vol. 1, no. 1, 2018, 44–60.

Senada, Sali, „The Roma as Postcolonial subjects: Romani Orientalist Representation in Europe.“, Central Europe University, 2015.

Simoniukštytė, Aušra, „Lietuvos romų istorijos apžvalga“, <http://www.romuplatforma.lt/wp-content/uploads/2017/02/Lietuvos_romu_istorijos_apzvalga.pdf>, [žiūrėta 2021-04-07].

Stenroos, Marko, „Power and Hierarchy among Finnish Kaale Roma: Insights on Integration and Inclusion Processes.“ *Critical Romani Studies*, vol. 1, no. 2, 2018, 6–23.

Stuart, Hall, „The Work of Representation“, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London: Sage, 1997.

Sturken, Marita, Cartwright, Lisa, *Practices of Looking*, 3-iasis leid., New York: Oxford University Press, 2018.

Surdu, Mihai, *Those Who Count: Expert Practicies of Roma Classification*, Budapest: Central European University Press, 2016.

Šidlauskienė, Virginija Stefanija, Pocevičienė, Rasa, *Socialiai jautriausių moterų grupių situacija diskriminacijos kontekste: požiūrių tyrimas*, Vilnius: BMK Leidykla, 2015, <<https://gs.elaba.lt/object/elaba:11697947/>>, [žiūrėta 2021–04–07].

Švaraitė, Izabelė, „Romų nedarbą lemia ne kilmė, bet socialinės aplinkybės“, 2019 m. rugsėjo 16 d., <<https://manoteises.lt/straipsnis/romu-nedarba-lemia-ne-kilme-bet-socialines-aplinkybes/>>, [žiūrėta 2021–04–20].

Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. sausio 29 d. įsakymu Nr. ĮV-48 „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6caa6010a8cb11e4a854e1c2026e476c/rpBnEixRmj>>, [žiūrėta 2021–04–07].

Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Romai“ <<http://tmde.lrv.lt/lt/tautiniu-mazumu-kulturos-centrai/tautines-bendrijos/tautiniu-mazumu-organizacijos/romai>>, [žiūrėta 2021–04–07].

Urh, Špela, „Roma Community, Roma Minority“, *Encyclopedia of Social Work*, 2014, <<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.1015>>, [žiūrėta 2021-04-22].

Vermeersch, Peter, „Marginality, advocacy, and the ambiguities of multiculturalism: notes on romani activism in central Europe“, *Identities*, 12(4), 2005, 451–478.

Vermeersch, Peter. „Reframing the Roma: EU Initiatives and the Politics of Reinterpretation.“ *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 38, no. 8, 2012, 1195–1212.

Viešosios politikos ir vadybos instituto, Darbo ir socialinių tyrimų instituto ataskaita „Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos, poreikių ir rezultatyvumo vertinimas, siekiant efektyviai panaudoti 2007-2013 M. ES struktūrinę paramą“ <http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/fm/failai/Ataskaitos/BPD_vertinimo_ataskaitos/li_eпа_SADM_vertinimo_ataskaita_2011.pdf>, [žiūrėta 2021–03–07].

Wodak, Ruth, Meyer, Michael, *Methods of Critical Discourse Analysis*, Vol 1, Sage, 2001.

Žemaitėlytė-Ivanavičė, Ingrida, „Romai Pagrindinėje Mokykloje: Tarp Selektivos Izoliacijos Ir Visiškos Niveliacijos.“ *Acta Paedagogica Vilnensia*, vol. 41, 2019, 72–86.

Šaltiniai:

Aržuolaitienė, Kristina „Kitokie pasakojimai iš taboro: koks mokslas, kai pilvas gurgia ir nėra kuo apsirengti?“, <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kitokie-pasakojimai-is-taboro-koks-mokslas-kai-pilvas-gurgia-ir-nera-kuo-apsirengti-56-560183>>, [žiūrėta 2021–02–13].

Baranauskaitė, Daumantė, „B. Karvelienė: Darbo pokalbyje yra pasakę „Mes čigonų nepriimsime““, 2016-10-21, <<https://manoteises.lt/straipsnis/b-karveliене-michaj-darbo-pokalbyje-yra-pasake-mes-cigonu-nepriimsime/>>, [žiūrėta 2021–05–02].

Ken, Ellie, „Teisė prisiminti. Švietimo vadovas jaunimui apie romų genocidą“ Europos Taryba, 2016 m. publikacija anglų kalba, lietuvių k. vertimas Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2018 m.

madeinvilnius.lt, „Ištvanas Kvik kviečia į festivalį GYPSY FEST 2020“, 2020-09-13, <<https://madeinvilnius.lt/pramogos/festivaliai/istvanas-kvik-kviecia-i-festivali-gypsy-fest-2020/>>, [žiūrėta 2021–03–29].

Misevičiūtė (Magicdust) Akvilė ir „Padėk pritapti“, *Nupiešk man kelią. Iliustruota romų istorija*, Vilnius, 2019

Nacionalinė švietimo agentūra, *Mokykla. Tolerancija. Romai.*, <<https://mokytojojtv.emokykla.lt/2020/10/filmas-mokykla-tolerancija-romai.html>>, [žiūrėta 2021–03–28].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2015-01-19, <<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/1677412905814143>>, [žiūrėta 2020-10-17].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2015-03-10, <<https://www.facebook.com/padek.pritapti/photos/a.1614117668810334/1644475552441212/>>, [žiūrėta 2020–10–17].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas 2016-03-02, <<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/1794138387474927>>, [žiūrėta 2021-04-15].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2016-03-16, <<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/1644475169107917>>, [žiūrėta 2021–04–11].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2017-02-14, <<https://www.facebook.com/padek.pritapti/photos/1954970284725069>>, [žiūrėta 2021–02–13].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2018-04-08, <<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2154889648066464>>, [žiūrėta 2020–10–17].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2019-01-28, <<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2355868007968626>>, [žiūrėta 2020–10–17].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas 2019-04-08,
<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2400655603489866>>, [žiūrėta 2020–10–17].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2020-05-25
<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2740135639541859>>, [žiūrėta 2020–10–17].

„Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2020-09-21,
<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2842431739312248>>, [žiūrėta 2020–10–17].

roma.lt „Dirbkime kartu su romais – naujos galimybės ir iššūkiai“,
<<http://www.roma.lt/v2/index.php?dirbkime-kartu-su-romais-naujos-darbo-galimybaes-ir-iaaakiai>>,
[žiūrėta 2021–04–11].

romuplatforma.lt „Romų dalyvavimas darbo rinkoje“, <<http://www.romuplatforma.lt/darbo-rinka/>>, [žiūrėta 2021–04–11].

Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. sausio 29 d. įsakymu Nr. ĮV-48 „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6caa6010a8cb11e4a854e1c2026e476c/rpBnEixRmj>>, [žiūrėta 2021–03–05].

Simulikas, Valerijus, „Romų genocido dienos atminimo įtvirtinimas įstatymu – dar viena pergalė stiprinant žmogaus teises“, 2019 m. birželio 27 d. pranešimas žiniasklaidai <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=36002&p_k=1&p_t=267152>, [žiūrėta 2021-05-10].

Spaudos konferencija „Romai Lietuvoje. Pokyčiai 2019–2020-aisiais“, 2020-09-18,
<https://www.youtube.com/watch?v=XxxOE_6R1Jg>, [žiūrėta 2020–12–20].

Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, *Tautinės bendruomenės Lietuvoje*, Vilnius: Baltijos kopa, 2018, 27.

Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Lietuvoje rugpjūčio 2 d. bus minima Romų genocido atminimo diena“, 2019-07-30 <<https://tmde.lrv.lt/lt/naujienos/lietuvoje-rugpjucio-2-d-bus-minima-romu-genocido-atminimo-diena>>, [žiūrėta 2021–04–15].

Ugdymo plėtotės centras, *Rekomendacijos dėl romų vaikų įtraukiojo ugdymo stiprinimo*, Vilnius, 2017.

Valaitis, Jonas, „Romė Rasma Pažemeckaitė: Man baisu“, 2020-10-25,
<<https://manoteises.lt/straipsnis/rome-rasma-pazemeckaitė-man-baisu/>>, [žiūrėta 2021-04-21].

VšĮ Romų visuomenės centras, „Veiklos ataskaita už 2017 m.“
<<http://www.roma.lt/v2/index.php?prezentacija>>, [žiūrėta 2021–03–29].

VšĮ Romų visuomenės centras „Pilietinės visuomenės stebėsenos ataskaita dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje. Spragų nustatymas romų įtraukties politikoje“, <<https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-3-lithuania-2019-eprint-lt.pdf>>, [žiūrėta 2021-03-15].

Summary

The name of this master thesis is “Representations of the Roma ethnic group in the discourse of integration in Lithuania in 2015–2020”. While the scope of conducted research in Lithuania in regards to questions of discrimination and social exclusion is rather wide, the discourse of the Roma integration lacks deeper insights into not only the viability and benefit of the integration methods, but also the world the discourse has constructed. Therefore, this thesis aims to explore what kind of representations of the discourse of the Roma integration are created in Lithuania.

The sources used in this thesis were Roma integration methods, implemented in 2015-2020 („Padėk pritapti“ multicultural children centre; „Nupiešk man kelią. Iliustruota romų istorija“ comic strip; „Rekomendacijos dėl romų vaikų įtraukiojo ugdymo stiprinimo“ publication; „Mokykla. Tolerancija. Romai“ film; „Dirbkime kartu su romais – naujos darbo galimybės ir iššūkiai“ initiative, and „Teisė prisiminti“ publication). It can be observed that, within the timeframe of the research, the number of projects about social inclusion has increased and the communication and availability of them has also improved. During the research, main Roma representations in the integration discourse were highlighted using the method of critical analysis. Consequently, a secondary question was posed - are there links between said representations and existing stereotypes about the Roma community?

During the research, the following representations of the Roma ethnic group in the integration discourse were found: the Roma as “others” (the ethnicity-based otherness of the Roma points at the lack of specific features and skills which the majority do not lack); the Roma as a challenge (the Roma are thought to be a specific and a complicated case, which requires more effort to include them into the society than other ethnic groups); the Roma as victims of circumstances (through the tools of de-stereotypification, the Roma are represented not as posers of threat, but as ones themselves living in constant danger); the Roma as Lithuanian citizens (the Roma are to be enabled as full and equal Lithuanian citizens despite their ethnicity); the Roma as a (self-) isolated group (the Roma are considered to be a closed community both on their own accord and due to prejudice towards them. Subsequently, a paternalistic outlook on the Roma is formed, who need to be taken care of due to their lack of skills); the Roma as an oppressed group (due to discrimination, the Roma become the victims of other racist practices); the Roma as an exotic group (they are represented as an other, mystical, exotic group, detached from the civilised Lithuanian).

In the discourse of integration, the Roma representations as “others”, as a challenge and as an exotic group are most prevalent. It is important to note that the representations are very closely connected and are unevenly distributed throughout the analysed projects - some methods of

integration cover a wider field of representative meanings while some cover a more narrow one. It is possible to state that the system of representations in the discourse of integration rivals the established stereotypes about the Roma. They correspond to the society's prejudice while providing an opportunity to the Roma to adapt to the current norm in the social sphere. There are no strictly positive or negative meanings and the majority of representations fight the stereotypes, yet not on a deep level. The representations in the discourse of integration do not decrease the exclusion between the Roma and the non-Roma. The former are still considered as "others", inefficiently skilled to independently enter the life of Lithuanian society, thus they need to be helped. The non-Roma are seen as better and more powerful in this position, from which a patronising perspective towards the Roma ethnic group is projected even in the process of integration.

Therefore, it is possible to state that the representations of the Roma found during this research do not counteract the existing stereotypes - the Roma are indeed still others. While generally discussing the real picture the discourse of the integration is creating, the name „Padėk pritapti“ (“Help to adapt” in English) can be emphasised, as it illustrates the regime of the discursive integration rather well. The aim to adapt and “pull” the Roma towards the current norm in the social sphere correlates with how non-conformed to the majority they are. At the same time, the possibility of adaptation as becoming is implied, meaning that becoming full and equal Lithuanian citizens is only possible for the Roma once they have conformed to the current life practises of the majority. It can be observed that the discourse of integration in Lithuania is hardly different from other countries - the burden of adaptation is placed on the shoulders of the Roma. In the discourse of integration, the Roma are kept at the edges of Lithuanian society, thus in this case, the inclusion marks a latent line on the ethnic grounds which is thought to also stipulate the social exclusion. When the said line in the discourse of integration is crossed, it may lead to the possibility of gaining a social status.

Priedai

- 1 pav. Janks, Hilary „Critical Discourse Analysis as a Research Tool.“ *Discourse*, Abingdon, England, vol. 18, no. 3, 1997. 329–342, 330.
- 2 pav. „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2017-02-14,
<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/photos/2127883970767032>>, [žiūrėta 2021–02–13].
- 3 pav. „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2017-02-14,
<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/photos/1954970284725069>>, [žiūrėta 2021–02–13].
- 4 pav. „Padėk pritapti“, „Facebook“ įrašas, 2018-04-08,
<<https://www.facebook.com/padek.pritapti/posts/2154889648066464>>, [žiūrėta 2020–10–17].
- 5 pav. Misevičiūtė (Magicdust) Akvilė ir „Padėk pritapti“, *Nupiešk man kelią. Iliustruota romų istorija*, Vilnius, 2019, 15.
- 6 pav. Ten pat, 16
- 7 pav. Ten pat, 4.
- 8 pav. Ten pat, 19.
- 9 pav. Nacionalinė švietimo agentūra, *Mokykla. Tolerancija. Romai.*,
<<https://mokytojojtv.emokykla.lt/2020/10/filmas-mokykla-tolerancija-romai.html>>, [žiūrėta 2021–03–28].
- 10 pav. Ten pat